

MONEDA ROMANĂ TÂRZIE ÎN *BARBARICUM*. ROMANIA – STUDIU DE CAZ

Delia Moisil

Late roman coin in *Barbaricum*. Romania – a case study

The study is focused on the features of the Late Roman currency in the territory of Romania. They include a preference for silver coin hoarding during the 4th century A. D. drawn on the silver issues from the imperial period for Transylvania and Banat; a relative abundance of *siliquae* single finds discovered in the area of Sântana de Mureș–Tchernjakov culture, related to the stipends given to the Goths the Romans; a concentration of the most important *siliquae* hoards in the area of the Danube *limes*; the 5th century coins represented mainly by the gold issues of Theodosius II, probably related to the tribute given to the Huns; the abundance of the bronze coins from the 4th century A. D. until 378 A. D. and the almost complete absence of the 5th century A. D. bronze coins, except in the area nearby the Roman *limes*. The bronze and lead imitation coins are a boundary phenomenon related mainly to the Roman *limes* of the last quarter of the 4th and to the 5th century AD. According to the mints distribution, the coins took the traditional western road to arrive in Transylvania and Banat and a southern one in Walachia and Moldavia

Cuvinte cheie: Monedă, tezaur, *siliquae*, *solidi*, imitații, *Barbaricum*

Key words: Coin, hoards, *siliquae*, *solidi*, imitations, *Barbaricum*

Material și metodă

Aria geografică vizată de acest studiu se limitează la teritoriile din *Barbaricum* ce se suprapun cu actualul teritoriu al României în perioada romană târzie. Studiul își propune o analiză a descoperirilor de monedă din *Barbaricum*, în relație cu cele furnizate de limesul danubian.

Teritoriile din *Barbaricum* ce fac obiectul acestui studiu au fost departajate pe regiunile istorice ale României, pentru o simplificare a analizei. Cronologic, distingem o perioadă când la nordul Dunării se aflau goți (până în anul 378), o alta în care regiunea era controlată de huni și o a treia ce a urmat înfrângerii acestora (după 451).

Materialul numismatic¹ analizat a inclus un număr de 1332 monede de bronz, 62 de monede de argint, 67 de aur descoperite izolat în *Barbaricum* și un număr de cca 5100 de piese

¹ Baza de date constituită pentru analiză a avut în vedere următoarele publicații: Butnariu 1987; Butnariu 1988; Butnariu 1991; Bălănescu 1984; Căpitanu 1971; Chirilă 1991; Chirilă, Gudea 1972; Chirilă, Gudea, Lazăr, Zrinyi 1980; Chirilă, Gudea, Stratan 1974; Chirilă, Socolan 1971; Curta 1994; Diaconu 1994; Gudea 1989; Iliescu 1962; Mihăilescu–Bîrliba 1980; Mihăilescu–Bîrliba 1988; Mitrea 1959; Mitrea 1960; Mitrea 1961; Mitrea 1962; Mitrea 1963; Mitrea 1964; Mitrea 1965; Mitrea 1966; Mitrea 1967; Mitrea 1968b; Mitrea 1968a; Mitrea 1969a; Mitrea 1969b; Mitrea 1970a; Mitrea 1970b; Mitrea 1971a; Mitrea 1971b; Mitrea 1971c; Mitrea 1972a; Mitrea 1972b; Mitrea 1973a; Mitrea 1973b; Mitrea 1975a; Mitrea 1975b; Mitrea 1976; Mitrea 1977; Mitrea 1978; Mitrea 1979a; Mitrea 1979b; Mitrea 1980; Mitrea 1981; Mitrea 1984; Mitrea 1985; Mitrea 1986; Mitrea 1987; Mitrea 1988; Oberlander Târnoveanu, Constantinescu 1994; Ocheșeanu 1975; Pavel 1977; Petolescu 1973; Poenaru Bordea 1996–1998a; Poenaru Bordea, Dicu 1989; Poenaru Bordea, Mitrea 1989a; Poenaru Bordea, Mitrea 1990a; Poenaru Bordea, Mitrea 1991a; Poenaru Bordea, Mitrea 1992a; Poenaru Bordea, Mitrea 1993a; Poenaru Bordea, Mitrea 1994–1995a; Popilian

provenite din tezaure. Pentru comparație, menționăm faptul că limesul roman al Dunării, de la Porțile de Fier la vărsarea Dunării a furnizat peste 10 000 monede romane târzii descoperite izolat și peste 20 000 de piese provenite din tezaure.

Materialul aflat la dispoziția cercetătorilor este adesea dificil de analizat: publicarea lui s-a făcut în multe cazuri fără alte precizări decât cele privitoare la emitent. O analiză mai amănunțită este imposibil de realizat fără o reluare a pieselor ce au fost publicate anterior anilor '70. Până la realizarea acestora, nu am avut altă cale decât valorificarea cât mai eficientă a datelor publicate.

După abandonarea provinciei Dacia de către romani, stăpânirea acestora continuă să se exercite asupra anumitor puncte de la nordul Dunării². Zona situată la sud de Brazda lui Novac și la vest de Limes Transalutanus a fost probabil recucerită. Îndeosebi în perioada Tetrarhiei și a lui Constantin I se desfășoară o vastă operă de reconstrucție a limesului. Dierna, Drobeta, Hinova, Sucidava, dar și Pančevo, Banatska Palanka, Pojejena, Gornea, Mehadia, toate situate pe malul stâng al Dunării, sunt reconstruite sau fortificate în această perioadă. O reocupare temporară a castrului roman a avut loc se pare și la Bărboși, jud. Galați, la Dunărea de Jos.

Teritoriile situate dincolo de limesul Dunării Inferioare au cunoscut pe parcursul secolelor al IV-lea și al V-lea modificări radicale în ceea ce privește structura etnică și demografică. Secolul al IV-lea debutează cu o creștere demografică puternică în regiunile de la Răsărit de Carpați, constatându-se arheologic popularea zonelor de câmpie. În aceste zone s-au instalat reprezentanții complexului cultural Sântana de Mureș–Cernjachov, care vor domina teritoriul actual al României până în anul 378. Complexul a rezultat în urma unui proces de aculturație în care factorul coagulant l-au reprezentat goții. Sfârșitul lui se leagă de începutul migrației hunilor înspre vest, care a determinat dislocarea goților și pătrunderea lor în Imperiu.

Raporturile goților cu romanii au fluctuat puternic, de la incursiunile de jaf din a doua jumătate a secolului al III-lea, efectuate pe uscat și pe mare, în Balcani și în Asia Mică, la dobândirea statutului de *foederati* ce le-a fost acordat de Constantin I după războiul din 332. Așezarea goților în fosta provincie romană Dacia s-a produs târziu, în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Chiar și în Muntenia, așezarea lor nu poate fi constatată înainte de a deveni *foederati*. Stăpânirea gotă, exercitată asupra unui spațiu vast (din Volynia la Marea Neagră și din bazinul Donețului Nordic până în Transilvania) a inaugurat o perioadă de prosperitate în această regiune.

Mișcarea hunilor spre vest a antrenat dispariția culturii Sântana de Mureș–Cernjachov. Dominația hunică poate fi periodizată în trei faze. Prima (375/6 – 408) în care centrul de putere se află încă la Răsărit de Gurile Dunării și în care din confederația hunică fac parte alanii și ostrogoții. Pentru această perioadă sunt menționate relații de colaborare cu romanii ale conducătorului hun Uldis, pentru prinderea gotului Gainas. Descoperirea fragmentului de cazan hunic la Sucidava, obiect cu funcție rituală, este considerat o urmă lăsată de mercenarii de origine hună înrolați în armata romană. În cea de-a doua fază (408/420–434) are loc transferul centrului de putere către hunii regali și dinspre răsărit înspre Pannonia. Atacurile hunice se concentrează spre sudul Pannoniei și nord-vestul Peninsulei Balcanice. În ultima fază (434–453) direcția de atac se schimbă spre Italia și Occident. Ea debutează cu pacea încheiată cu partea răsăriteană a Imperiului și se încheie la Nedao, cu destrămarea coaliției³.

1975; Preda 1958; Preda 1960; Radu 1967; Szekely 1958; Szekely 1960; Szekely 1968; Szekely 1996; Toropu, Stoica 1970; Țigăra 1958; Țigăra 1960; Winkler 1958; Winkler 1960; Winkler, Hopârteanu, Milea 1972.

² Asupra acestor probleme Bondoc, 2009 și Madgearu 2008.

³ Protase, Suceveanu 2001, 700–701.

Gepizii își constituie un centru de putere în nord-vestul Transilvaniei probabil încă din perioada cooptărilor în conglomeratul etnic condus de huni. După înfrângerea hunilor, ea va continua să se exercite în Transilvania până la jumătatea secolului al VI-lea când sunt învinși de longobarzi.

Aceste schimbări politice și modificări ale structurii etnice au afectat puternic economia regiunii Dunării Inferioare. Perioadele de prosperitate au alternat cu distrugerea orașelor de la Dunăre, dar și a așezărilor din *Barbaricum*. Scheletul unei economii ce utilizează moneda, apărută în primele trei sferturi ale secolului al IV-lea, se prăbușește o dată cu instituirea dominației hunice la nordul Dunării.

Sursa de monedă în *Barbaricum*

Stipendiile acordate armatelor romane aflate în regiune, într-o perioadă în care momentele de liniște la această frontieră au fost rare, plățile către administrația imperială, comerțul se constituie în modalități prin care monedele ajung în regiunea limesului dunărean. Acest aflux de monedă dinspre interiorul Imperiului spre periferie atinge și lumea barbară, deopotrivă prin comerț sau plata mercenarilor înrolați din rândul barbarilor în armata romană și prin expedițiile de jaf ale barbarilor, ce amenințau granițele Imperiului sau prin plata de către romani a unui tribut în schimbul păcii.

O minimă coroborare a urmelor arheologice sau numismatice din *Barbaricum* cu textele antice referitoare la aceste regiuni și la populațiile care le-au locuit, evidențiază activitățile comerciale desfășurate pe linia Dunării pe parcursul Imperiului Roman Târziu.

Importurile din lumea romană sunt răspândite pe o arie imensă, la nordul Dunării, dar și în stepele nord-pontice, ajungând până în Scandinavia. Chiar dacă sunt imposibil de deosebit de obiecte similare ajunse în *Barbaricum* prin intermediul jafurilor, descoperirile arheologice constând în sticlărie, ceramică de factură romană, amfore provenind din regiunea Mării Negre, vase de bronz și, în mai mică măsură, de argint, bijuterii, oglinzi, piese de harnașament din fier sau arme sunt o mărturie a comerțului practicat în această regiune.

Acest comerț avea loc deopotrivă, prin intermediul incursiunilor comerciale în teritoriul barbar și prin comerțul de frontieră practicat, așa cum menționează sursele antice scrise, în locuri desemnate special în acest scop. Astfel de puncte ce concentrează schimburile comerciale cu lumea barbară sunt menționate pe linia Dunării. În urma semnării tratatului cu goții din anul 369 erau desemnate două astfel de puncte pe linia Dunării pentru comerț (Themistios X 135c), dar din păcate nu se precizează care sunt acelea. Practica devenise uzuală în raporturile dintre romani și barbari, căci ambasada trimisă în anul 466 la Constantinopol de huni cerea pace și un loc de târg lângă Dunăre (Priscus I și XVIII). Anterior, în anul 448, Attila ceruse ca locul destinat schimburilor dintre huni și romani să nu mai fie linia Dunării, ci Naissus.

Sucidava Moesica (Izvoarele)⁴ sau avanposturile romane din *Barbaricum*, Drobeta și/ sau Sucidava-Celei⁵ au fost considerate astfel de puncte în care au loc schimburile comerciale.

Chiar dacă se referă la o situație excepțională generată de expedițiile lui Valens împotriva goților, textele antice ne dau o imagine asupra amplitudinii comerțului desfășurat între romani și goți, precum și asupra produselor exportate din Imperiu în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Aflăm astfel, că goții au avut de suferit în urma campaniilor lui Valens, când "comerțul a fost întrerupt" și ei nu mai primeau "produsele necesare subzistenței lor" (Ammianus Marcellinus, XXVII, V și Themistios X, 133–140). *Corpus Juris Civilis* IV, 41,1 și 30–35 menționează faptul că exportul vinului, uleiului și al băuturilor a fost interzis de către

⁴ Barnea 1968, 501.

⁵ Duncan 1993, 112–113.

Valentinianus, Valens și Gratianus. În secolul al V-lea, Marcianus a interzis la rândul lui exportul de fier și vânzarea de arme barbarilor (*Corpus Juris Civilis* IV, 41, 2 și 35–40)⁶.

În perioadele lipsite de conflicte la Dunărea de Jos, schimburile comerciale constituiau preocupări importante ale comandanților garnizoanelor romane din regiune: conform relatărilor lui Themistios, aceștia se ocupau mai degrabă de comerț decât de îndatoririle lor militare (Themistios, Or X 136b), anterior reformelor lui Valens din anii 367–369. Preocupări în acest sens ale mai marilor administrației imperiale (Lupicinus comes și Maximus Dux) sunt amintite de altfel pentru aproximativ aceeași perioadă de timp, cu prilejul trecerii vizigoților în Imperiu (Zosimos, IV, 20; Iordanes, *Getica*, XXV), în urma presiunilor exercitate asupra lor de mișcarea conglomeratului etnic condus de huni. Profitând de situația disperată în care se aflau noii foederați la sudul Dunării, de prețurile speculative ale produselor alimentare, își procurau sclavi din rândurile goților, vânzuți pentru a fi salvați de la moartea prin înfometare.

Sume de bani au ajuns la nordul Dunării prin intermediul subsidiilor plătite către vizigoți (thervingi), probabil întrerupte în timpul războaielor purtate de Constantin I în 332 și apoi de Valens. Subsidii trebuie să fi primit și taifalii care devin aliați ai Imperiului roman din anul 358 (Ammianus Marcellinus, XXVII, V, 2), chiar dacă nicio sursă antică nu vorbește direct de ele. Cele mai importante sume plătite în regiunea Dunării sunt însă cele acordate hunilor în jurul anului 440, care au lăsat urme concrete în regiunile studiate aici. Fără îndoială că o parte foarte importantă din descoperirile de monedă emisă în secolul al V-lea se datorează acestora.

Incursiunile de jaf în teritoriul roman trebuie să fi jucat un rol în transplantarea monedei în *Barbaricum*, dar sorgintea acestora este adesea foarte dificil de determinat.

Descoperiri monetare izolate

Descoperirile izolate de monedă romană târzie de pe teritoriul României sunt un barometru al legăturilor economice, politice sau militare cu Imperiul roman. Vom încerca să examinăm în ce măsură caracteristicile generale ale acestora pot fi conectate la evenimentele majore desfășurate pe acest culoar al migrațiilor în secolele al IV-lea și al V-lea.

Monedele aparținând perioadei romane târzii descoperite pe teritoriul României provin din atelierele oficiale ale Imperiului Roman, cu excepția câtorva, ce vor fi prezentate separat.

Aur

Cantitatea cea mai mare de monedă de aur a fost găsită pe teritoriul Transilvaniei. Din cele 67 de descoperiri izolate, 27 provin din Transilvania. Această regiune este de altfel aceea care a furnizat și imitațiile pieselor de aur.

Monedele de aur prezente în regiunea investigată sunt, cu câteva excepții, emise după 361, post 378, 393/395 și mai ales în prima jumătate a secolului al V-lea. Informațiile furnizate de descoperirile monetare din acest metal se suprapun în mare cu cele privitoare la subsidiile primite de huni în timpul domniei lui Theodosius al II-lea.

În Transilvania a fost găsită o singură monedă emisă în primele trei sferturi ale secolului al IV-lea, datată 313–314. În Banat, monedele din această perioadă reprezintă un procent mai mare (50%), dar sunt numai patru, dintre care doi aurei din perioada Tetrarhiei. În Moldova au fost găsiți numai *solidi*, unul datat în 317, iar ceilalți doi în 347–348 și respectiv 352–355. Aceste ultime două piese, emise la Treveri, respectiv Aquileia, provin din mormintelele 507 și 501 din necropola de la Valea Seacă, Bârlad, jud. Vaslui, descoperite în 1978⁷ și sunt emisiuni de tip vota, destinate plății soldaților din armata romană.

⁶ Mihăilescu-Bârliba 1980, 222–234.

⁷ Mitrea 1984 a, 187, 91; Butnariu 1988, 151, 19.

În Muntenia, a fost găsită o singură piesă din perioada Tetrarhiei, dar trei dintre descoperirile din regiune au fost emise în perioada 350–355, respectiv 363–364, 364–378. Oltenia a furnizat doar două emisiuni tetrarhice și una din perioada 367–383.

Prezența pieselor de aur din intervalul 361–375 pentru regiunile situate pe malul stâng al Dunării poate fi considerată un ecou al situației din Dobrogea, unde acestea reprezintă majoritatea (6 exemplare din cele 13 descoperiri datate în secolele al IV–lea și al V–lea). Plățile făcute armatelor din regiune în condițiile războaielor lui Valens cu goții, creșterea insecurității în zonă, dar și banalizarea monedei de aur sunt factori care au contribuit la pierderea acestor piese.

Distribuția cronologică a emisiunilor de monedă de aur în *Barbaricum* relevă preponderența emisiunilor ulterioare anilor 393–395, ani în care controlul exercitat de huni la nordul Dunării reprezintă o certitudine. Distribuția geografică a descoperirilor de monedă de aur din Transilvania indică o concentrare a acestora pe o arie ce include județele Alba, Bihor, Cluj, Maramureș, Mureș și Sălaj.

În Oltenia, cele trei descoperiri de monedă de aur din timpul lui Theodosius al II–lea au fost făcute în fostele castre romane Hinova, Romula și Reșca. Prezența acestor piese de aur trebuie corelată cu faptul că moneda de bronz emisă după anul 383 nu mai este prezentă în aceste așezări decât în cantități insignifiante (două emisiuni din perioada 392–395 și alte două din 406–408 la Hinova)⁸, dar o atribuire a lor hunilor este dificil de susținut⁹.

De remarcat numărul destul de ridicat (10) de emisiuni ale atelierelor monetare din Occident – Ravenna (6, din care 4 în Transilvania), Mediolanum și Roma, după anul 395. Emisiunile atelierele răsăritene Constantinopolis și Thessalonica din secolul al V–lea sunt reprezentate prin 9 piese de aur, concentrate însă în Oltenia, Moldova și Muntenia.

Fracțiunile de *solidus* sunt foarte rare, atât între descoperirile izolate, cât și în tezaure.

Argint

În general, s-a considerat că moneda de argint emisă în secolul al IV–lea este suprarепrezentată în descoperirile de pe teritoriul României¹⁰, atât în cele izolate, cât și în tezaure, comparativ cu alte regiuni ale Imperiului. Totuși, monedă de argint din descoperiri izolate provine și din Dobrogea și din câteva orașe de pe limesul dunărean. De remarcat faptul că, spre deosebire de partea occidentală a Imperiului, emisiunile de argint nu mai sunt prezente după anii 375/378.

Repartiția pe diferite regiuni a emisiunilor de argint din secolul al IV–lea publicate până acum este următoarea: Banat: 2; Moldova: 14; Muntenia: 16; Oltenia: 21; Transilvania: 9; Dobrogea: 25.

Doar în Banat piesele de argint sunt slab reprezentate, situație ce concordă cu lipsa descoperirilor de tezaure de argint în această regiune. Cele două monede descoperite aici sunt anterioare apariției silicvelor.

Celelalte trei regiuni din *Barbaricum* au furnizat cantități relativ apropiate de monedă de argint. Distribuția lor cronologică indică o preponderență a emisiunilor din anii 340–355 în Transilvania, Moldova și Muntenia. În Oltenia majoritatea pieselor sunt datate între anii 364 și 378. Între descoperirile izolate de argint din Oltenia și Muntenia nu sunt prezente emisiuni anterioare anului 324, așa cum se întâmplă sporadic în Moldova, Banat și Transilvania. Nici

⁸ Davidescu, Stîngă 1985; Davidescu 1989.

⁹ A se vedea în acest sens Oberländer–Târnoaveanu 2004, 50–51.

¹⁰ Mitrea 1979, 63–73; Butnariu 1988, 132, 138, 142 remarcă legătura dintre descoperirile de *siliquae* de pe actualul teritoriu al României și cultura Sântana de Mureș–Cernjachov; Duncan 1993, 110–114 vorbește de o suprarепrezentare a monedei de argint în zona Olteniei.

tezaurele de *siliquae* descoperite în Oltenia, a căror structură cronologică ne este cunoscută, nu indică o pătrundere a emisiunilor de argint datate anterior anului 351.

Din cele 63 de monede de argint găsite în *Barbaricum*, 9 *siliquae* (din care una este o imitație după o emisiune în numele lui Constantius al II-lea) provin din necropole, cele mai multe de tipul Sântana de Mureș–Cernjachov. Majoritatea (7) au fost găsite în Moldova și Muntenia.

Cel mai des întâlnite monede în locații aparținând culturii Sântana de Mureș–Cernjachov pe teritoriul actual al României sunt provenite de la Constantius II (7 dintr-un total de 11). 4 monede sunt de argint, ceea ce reprezintă un procent destul de ridicat din totalul lor și corespunde observațiilor privind asocierea monedei de argint din regiune cu prezența goților. În Moldova, moneda cea mai recentă a fost emisă nu mai târziu de sfârșitul domniei lui Constantius II. În schimb, în Muntenia și colțul sud-estic al Transilvaniei, monede de la Constantinus I nu apar în descoperiri izolate, fiind prezente însă piese mai târzii, de la Constantius II, dar și de la Valentinianus I (o monedă datată 364–367) și Honorius (datată 408–423), respectiv de la Valentinianus II (datată 383–392).

Descoperiri monetare izolate în contexte Sântana de Mureș – Cernjachov

Moldova

- Bogdănești, com. Fălciu, jud. Vaslui, mormântul de înhumare 125: 1 AR, imitație *siliqua* Constantius II, tip votis XXX mvltis XXXX¹¹
- Cristești, com. Cristești, jud. Botoșani, la punctul Ursoaica, în așezare Sântana de Mureș–Cernjachov: 1 AE, Constantius II caesar, 330–335¹²
- Dobrovăț, jud. Iași, în așezare Sântana de Mureș–Cernjachov: 1 AE, Constantinus I, 306–337¹³
- Lețcani, jud. Iași, în necropolă Sântana de Mureș–Cernjachov, M 21: 1 AR, Constantius II, Antiochia, 340–351; piesa a fost purtată ca pandantiv¹⁴
- Lupești, com. Mălușteni, jud. Vaslui, în așezare Sântana de Mureș–Cernjachov: 1 AE, Constantius II, 324–361¹⁵
- Poienești, jud. Vaslui, din așezare Sântana de Mureș–Cernjachov: 1 AE, Constantius II caesar?, 324–337?¹⁶
- Poienești, jud. Vaslui, din așezare Sântana de Mureș–Cernjachov, instalată pe suprafața necropolei carpice și sarmate: 1 AR, Constantius II, a. 351–355, Sirmium¹⁷

Muntenia

- Crângași, jud. Dâmbovița, în așezare Sântana de Mureș–Cernjachov: 1 AE, Valentinianus I, 364–375¹⁸
- Mogoșani, jud. Dâmbovița, în necropolă Sântana de Mureș–Cernjachov, M 59: 1 AR, Iulianus, 355–361; perforată¹⁹
- Târgșorul Vechi, jud. Prahova, de pe suprafața necropolei de tip Sântana de Mureș–Cernjachov, din pământul de umplutură al mormântului nr. 96: 1 AE, Honorius, 408–423²⁰

¹¹ Mitrea 1980a, 374, 79; Butnariu 1988, 152, 21.

¹² Butnariu 1988, 153, 59.

¹³ Mitrea 1986a, 192, 11. Butnariu 1988, 154, 69.

¹⁴ Mitrea 1969b, 65; Mitrea 1970a, 478, 65; Butnariu 1988, 158, 108.

¹⁵ Butnariu 1988, 158, 110.

¹⁶ Butnariu 1988, 159, 142.

¹⁷ Butnariu 1988, 159, 142.

¹⁸ Butnariu 1988, 154, 61.

¹⁹ Diaconu 1970, 32; Mitrea 1972b, 145, 76; Mitrea 1972a, 371, 76; Butnariu 1988, 158, 120.

²⁰ Butnariu 1991, 89, 49.

- Udeni, com. Sârbeni, jud. Teleorman, sit aparținând culturii Sântana de Mureș–Cernjakov: 1 AR, Constantius II, 348–361²¹

Transilvania

- Turia, com. Turia, jud. Covasna, într-un habitat de tip Sântana de Mureș: 1 AE, Valentinianus II, 383–392, Nicomedia²²

Siliquae descoperite în morminte sunt amintite de asemenea la:

Pietroasele, jud. Buzău, în morminte de inhumație, la 1 km SV de castru²³

- 1 *siliqua* Constantius II, tip votis XV mvlt XX, atelier neprecizat, a. 340–351
- 1 *siliqua* Constantius II, tip votis XX mvlt XXX, atelier neprecizat, a. 342
- 1 *siliqua* Constantius II, Siscia, a. 350–351
Bratei, jud. Sibiu, la Zăvoi, necropola 1²⁴:
- M 259, 1 *siliqua*, Constantius II, Nicomedia, a. 328
- M 227, 1 *siliqua*, Constantius II, Sirmium, a. 351–355
- M 228, 1 *siliqua*, Valens, Antiochia, a. 373

Nominal despre care sursele istorice au păstrat informația că a fost utilizat în timpul lui Iulianus pentru *donativa* soldaților implicați în războiul împotriva perșilor în 363 (Zosimos, III, 13; Zosimos, III, 18; Ammianus Marcellinus, XXIV, 3), *siliqua* pare să fie utilizată adesea la nordul Dunării într-un scop nemonetar, ca pandantiv, obiect de prestigiu într-o societate despre care știm că a furnizat o mare parte din mercenarii armatei romane. Despre daruri imperiale de același tip (colier, medalion de aur) vorbește și Zosimos IV, în episodul legat de disputa dintre Gerontius, soldat în garnizoana romană a orașului Tomis și mercenarii barbari dispuși de împăratul Theodosius I în afara zidurilor orașului, pentru apărarea lui.

Pentru Oltenia nu sunt semnalate asemenea monede în necropole, dar piesele utilizate pentru statistica noastră au o localizare foarte generală (și, în consecință, nesigură, după cum nesigur este și tipul de descoperire, nefiind exclus ca unele dintre ele să facă parte din tezaurele de *siliquae* risipite).

Situația din Dobrogea este oarecum similară celei din Oltenia: 63% din descoperirile izolate de acest tip sunt emise în intervalul 364–375, ceea ce ne determină să presupunem că producția și aprovizionarea acestor regiuni cu monedă de argint sunt legate de plățile armatelor lui Valens. Toate celelalte emisiuni datează din perioada 351–361, prima jumătate a secolului al IV-lea nefiind reprezentată prin nicio piesă. În cazul acestei regiuni este evidentă supremația atelierului constantinopolitan în aprovizionarea zonei cu monedă de argint începând cu anul 364. După anul 375, nici aici nu mai sunt prezente monede de argint în descoperirile izolate.

Bronz

Descoperirile izolate de monedă de bronz făcute în *Barbaricum* sunt destul de puține comparativ cu cele de pe limesul dunărean. Un număr redus de situri au furnizat cantități mai mari de monedă emisă în secolul al IV-lea, dar chiar și acestea nu depășesc cifra de 40. Din Banat provin 275 de monede de bronz, din Transilvania 339, din Oltenia 534, din Muntenia 139 și din Moldova 54 – un total de 1341 pentru toată regiunea studiată, cu precizarea că în acest calcul au fost incluse piesele ilizibile dateate foarte general.

²¹ Poenaru Bordea, Mitrea 1990a, 307, 112.

²² Poenaru Bordea, Mitrea 1991a, 226, 80.

²³ Mitrea 1977a, 379, 85a; Mitrea 1978a, 366, 60; Butnariu 1988, 159, 139.

²⁴ Mitrea 1969b, 48; Mitrea 1970a, 476, 48. Butnariu 1988, 152, 24.

Regiunile aflate în imediata apropiere a limesului sunt cele în care s-au descoperit cantități mai mari de monedă. Teritoriul intracarpatic al fostei provincii romane Dacia se remarcă și el prin cantitățile de emisiuni de bronz din secolul al IV-lea – cele mai productive sunt vechile municipii romane Apulum²⁵, Napoca²⁶, Porolissum, Potaissa²⁷. La fel ca în Banat, în Transilvania cele mai numeroase sunt monedele din 348–354. Această situație corespunde celei de la Tibiscum²⁸ (19 piese dintr-un total de 21), celei din castrul de la Drobeta²⁹ și din tezaurele Moldova Veche³⁰, Dalboșeț³¹ și Orșova³², dar nu și celei de la Dierna³³ sau Gornea³⁴. Aproximativ 21% din descoperirile de monedă de bronz din secolele al IV-lea și al V-lea din Transilvania o reprezintă cele din 330–341, dar și perioada 364–378 este extrem de bine reprezentată în acest eșantion, având coeficienți monedă/an mari. Emisiuni ulterioare anului 395 sunt doar 4, două datate 395–401 și două ceva mai târzii, dar din prima jumătate a secolului al V-lea. Pentru Banat, cea mai recentă monedă provenită din descoperiri izolate este datată 378–395, sfârșitul secolului al IV-lea și întreg secolul al V-lea nefiind reprezentate prin nicio emisiune. Este evident că evenimentele legate de invazia hunilor și abandonarea de către romani a avanposturilor de la nordul Dunării au determinat o modificare de atitudine față de monedă. În secolul al V-lea doar emisiunile de aur sunt frecvente, dar ele reprezintă rezultatul unor plăți cu caracter politic.

Oltenia, probabil regiunea din fosta provincie romană care a rămas cel mai mult timp sub control roman, este și cea care a furnizat cantitatea cea mai mare de monedă. Castrele presărate pe linia nordică a Dunării au contribuit până în momentul abandonării lor la menținerea utilizării monedei. Caracteristica regiunii este afluxul mare de monedă din anii 330–341 (30% din descoperirile izolate de bronz), precum și faptul că emisiunile ulterioare lui 364 sunt mult reduse, dar sunt prezente chiar și emisiuni din secolul al V-lea (5 piese). Castrele de la Dierna, Hinova³⁵, Drobeta sau Sucidava³⁶ au furnizat pentru intervalul 364–378 procente situate între 15% și 35% din totalul descoperirilor de bronz. Studiul efectuat pe eșantionul de la Drobeta, pentru care publicarea s-a făcut cu indicarea locului de unde provine piesa (castru, orașul antic și teritoriul Drobetei)³⁷, precum și cel pe eșantionul Oltenia indică faptul că această monedă prezentă în castre nu mai este difuzată în regiunile din imediata vecinătate decât în cantități foarte reduse. Această fractură în economia regiunii, precum și abundența tezaurelor din regiune sunt efectul acelorași evenimente generate de presiunea hunilor asupra frontierei răsăritene a Imperiului.

Muntenia a furnizat 15% din totalul descoperirilor de bronz de pe teritoriul ei din perioada 364–378; următoarea perioadă bine reprezentată este 330–341.

Moldova, situată la o distanță mai mare de frontieră, se remarcă prin numărul redus de monede de bronz descoperite. Numărul cel mai mare de monede găsit într-o așezare din această

²⁵ Pavel 1977, 663–667; Mitrea 1978a, 365, 21; Butnariu 1988, 151, 2; Butnariu 1991, 87; Poenaru Bordea 1994–1995, 465, 21.

²⁶ Mitrea 1967, 198, 47; Mitrea 1969a, 547, 38. Mitrea 1969b, 168, 38; Butnariu 1987, 127, 32; Mitrea 1988, 217, 19; Butnariu 1988, 153, 50; Butnariu 1991, 87, 15; Poenaru Bordea 1994–1995, 466, 37.

²⁷ Mitrea 1975b, 323–324, 69; Butnariu 1987, 131, 115; Butnariu 1988, 162, 197; Butnariu 1991, 89, 50.

²⁸ Mitrea 1973a, 412, 3; Mitrea 1973b, 148, 63; Gudea 1971, 140–142; Butnariu 1988, 157, 107.

²⁹ Stîngă 1998, 162–182.

³⁰ Mitrea 1962, 221, 34; Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 68; Butnariu 1988, 185.

³¹ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 67; Mitrea 1975b, 22, 51; Butnariu 1988, 183.

³² Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 15–44.

³³ Chițescu, Poenaru Bordea 1981–1982, 169–208.

³⁴ Gudea 1977, 85–87.

³⁵ Davidescu, Stîngă 1985, 75–102; Davidescu 1989.

³⁶ Poenaru Bordea 1973, 141–146; Poenaru Bordea 1975, p. 69–106; Duncan 1993, 136.

³⁷ Stîngă 1998, 162–182.

regiune este de 5 (în cazul localității Huși). Tezaurele de monedă mărunță din această regiune sunt aproape absente (e cunoscut doar tezaurul descoperit la Traian³⁸). Emisiunile mai bine reprezentate sunt cele din perioada 348–354 (7 piese) și cele din 330–341 (6 piese, din care patru datate 330–336). Un număr de patru piese datate 378–383, care apar în număr extrem de mic în celelalte regiuni din *Barbaricum*, emise la Siscia, au fost găsite în Moldova, una la Trușești³⁹, alta la Câmpulung Moldovenesc și la Independența, jud. Galați⁴⁰, în imediata apropiere a limesului Dunării. Piese de bronz din secolul al V-lea nu sunt reprezentate decât prin două emisiuni de tipul VIRTUS EXERCITI (datate 395–401), iar intervalul 383–395 nu este acoperit de nicio piesă.

Emisiunile monetare din secolul al V-lea apar doar sporadic în *Barbaricum* – Oltenia a furnizat o piesă datată în a doua jumătate a secolului al V-lea, în timpul lui Zenon.

Monedele de bronz descoperite în Banat sunt în partea lor cea mai mare lipsite de precizări privitoare la monetăria emitentă. Doar 42 dintre ele pot fi studiate din acest punct de vedere. Emisiunile cele mai constant prezente în acest eșantion sunt cele ale monetăriei de la Siscia. Cele mai numeroase sunt însă cele de la Sirmium, în perioada 351–354. Perioada 347–354 a furnizat și cel mai ridicat procent de emisiuni ale atelierelor de la Constantinopol și Thesalonica.

Pentru Transilvania, dominația emisiunilor atelierului de la Siscia este netă în intervalele 330–337, 351–354 și 364–367. Atelierul de la Sirmium îl urmează îndeaproape, la fel ca în Banat, prin emisiunile din 351–354, dar și prin cele din 355–361. Pe o perioadă mai lungă, Thessalonica se impune imediat după Siscia, între anii 330 și 361.

În cazul Munteniei, monetăria dominantă este Heraclea, secondată de Nicomedia și Siscia.

Pentru Oltenia, în afara castrelor aflate până în ultimul sfert al secolului al IV-lea sub stăpânire romană, atelierul de la Heraclea este cel ce furnizează cantitatea cea mai însemnată de monedă până în 318, iar din 324 până în 330, emisiunile Sisciei sunt la fel de prezente ca și cele ale atelierului de la Heraclea. Thessalonica este atelierul care a furnizat numărul cel mai mare de piese emise între anii 330 și 341, iar Siscia între anii 341–378.

În Moldova și Muntenia sunt reprezentate preponderent monetăriile Heraclea și Cyzicus (dar și Siscia, pentru anii 378–383) ceea ce reflectă faptul că aprovizionarea acestor regiuni are loc din provinciile de pe malul drept al Dunării, aflate în imediata lor apropiere (Scythia Minor, Moesia Secunda).

Un procent important de piese din perioada 284/294–313 provin din Transilvania și, în mai mică măsură, în Banat și Muntenia, din atelierelor occidentale (Roma, Lugdunum, Treveri, Aquileia). Regăsim în intervalul 313–324 monede emise de atelierelor de la Londinium (Moldova), Treveri (Transilvania), Arelate (Banat), Aquileia (Transilvania, Oltenia, Banat, Moldova). Pe de altă parte, limesul Dunării de Jos e în general caracterizat de o prezență semnificativă a atelierelor occidentale, facilitată de deplasările de trupe din partea occidentală a Imperiului, în contextul conflictelor civile dintre Constantin I și Licinius. Semnificativ este faptul că această tendință încetează după înfrângerea lui Licinius în 324, rolul atelierelor diocezan locale devenind predominant în aprovizionarea regiunii. Aceste caracteristici ale aprovizionării cu monedă a limesului se transmit și în regiunile studiate de noi.

Ca un indiciu al varietății atelierelor emitente reprezentate merită amintită aici și prezența în Transilvania a două piese emise în perioada 293–294 la Alexandria.

Tezaure

³⁸ Butnariu 1988, 187; Mitrea 1988, 248, 32; Poenaru Bordea, Mitrea 1990, 307, 108.

³⁹ Mitrea 1978, 367, 74; Butnariu 1988, 162, 196.

⁴⁰ Butnariu 1988, 157, 99.

S-au descoperit 52 de tezaure în regiunile analizate aici, al căror *terminus post quem* se situează pe durata secolele al IV-lea și al V-lea. O parte dintre acestea sunt publicate total inadecvat, sau sunt cu totul pierdute astăzi. Am încercat să luăm în considerare toate datele care pot fi utile.

Dintre aceste tezaure, nici unul nu se încheie cu emisiuni ulterioare anilor 450–451. Repartiția lor teritorială este următoarea: Transilvania: 21; Banat: 9; Oltenia: 5; Muntenia: 8; Moldova: 1.

Cu câteva excepții, dimensiunile lor sunt reduse, adesea sub 100 de piese. Tezaurele cu un număr mai mare de monede se concentrează în capetele de pod nord–dunărene și în apropierea lor, cel mai mare dintre ele fiind alcătuit din monede de argint.

26 (+4) dintre ele sunt de bronz, 15 de bronz și argint, 6 de argint, 4 (+2?) de aur, două de aur și argint, incluzând și podoabe, unul de aur, argint și bronz (astăzi pierdut). Pentru extrem de puține avem certitudinea că au fost recuperate în totalitate, ceea ce relativizează toate concluziile rezultate în urma analizei structurii lor.

Aur

Tezaurele alcătuite din monedă de aur despre care avem date utile sunt în număr redus. Cele mai spectaculoase rămân descoperirile de lingouri (bare) de aur de o livră romană, găsite la Crasna, Pasul Buzăului și Feldioara⁴¹. Asemenea descoperiri sunt cel mai probabil rezultatul plăților făcute unor ofițeri barbari, goți probabil, mercenari în armata romană. În aceeași categorie trebuie încadrat probabil și tezaurul descoperit la Șimleul Silvaniei, alcătuit din 14 medalioane de aur (2 – Maximianus Herculus, 1 – Constantinus I, 2 – Constantius II, 1 – Valentinianus I, 5 – Valens, 1 – Gratianus, 2 – imitații după emisiuni în numele lui Valens) și din obiecte de podoabă.

Cele mai importante cantități de monedă ajunse în *Barbaricum* s-au datorat probabil plăților efectuate în timpul lui Theodosius al II-lea către huni. Emisiunile acestui împărat sunt relativ frecvente chiar și în descoperirile izolate din Transilvania, ele sunt prezente pe o arie mult mai extinsă, înspre stepele nord–pontice, pe actualul teritoriu al Moldovei și în Ucraina.

În Transilvania pot fi amintite tezaurele de la Hida, jud. Sălaj⁴², conținând șase emisiuni din perioada 425–450 și tezaurul găsit la Dobra, jud. Hunedoara⁴³, despre a cărui compoziție nu știm foarte multe (împărați răsăriteni, îndeosebi Theodosius II). În Banat a fost descoperit tezaurul de la Denta, jud. Timiș⁴⁴, din care sunt cunoscute 15, emise de la Valentinianus I la Valentinianus III.

Este de asemenea cunoscut faptul că au fost descoperite tezaure mixte, dar structura acestora este cunoscută destul de puțin. Cel de la Biled⁴⁵ era alcătuit din circa 2000 de piese de aur, argint și bronz, emisiuni de la Traianus la Constantinus I (?), iar cel de la Borsec, Valea Corbului⁴⁶, din podoabe de aur și argint și 15 (?) monede de aur și argint, între care una de la Constantinus I (?).

Argint

Tezaurele constituite din *siliquae* sunt concentrate în Oltenia și Câmpia Română și conțin un număr mic de piese, ce nu depășește 50 (Viespiești, 30; Redea, 27; Drănic, 9; Gura Ialomiței, 46)⁴⁷. Piese din această serie au fost emise până în anul 378.

⁴¹ Iliescu 1965; Mitrea 1966, 421, 27.

⁴² Butnariu 1991, 95, 5.

⁴³ Butnariu 1991, 95, 4.

⁴⁴ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 67, 7; Butnariu 1991, 95, 3.

⁴⁵ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 66, 3; Butnariu 1988, 182, 3.

⁴⁶ Butnariu 1988, 182, 5.

⁴⁷ Pentru o discuție mai amplă asupra acestei probleme și bibliografie detaliată, Moisil 2003.

Un singur asemenea tezaur a fost găsit în Transilvania, la Ungurei, jud. Alba⁴⁸, dar din păcate nu a fost recuperat. Știm că el includea *siliquae* emise până în anul 358.

O serie de mari tezaure⁴⁹, astăzi pierdute aproape în totalitate, descoperite în secolul al XIX-lea, sunt amintite pe linia Dunării, pe malul stâng: cel format din 6000 de *siliquae* descoperit la Sucidava, cel descoperit la Zimnicea, din care se păstrează cca 400 de *siliquae* și cel descoperit la Caracal, despre care se cunoaște faptul că era constituit din cel puțin 3000 de monede de argint ce au fost date la topit și care includea și *siliquae* de la Procopius⁵⁰.

Cunoștem existența unui singur tezaur compus din *siliquae* și *denari*: tezaurul descoperit la Sibiu în 1785, ce includea podoabe de aur și monede din care s-au identificat un denar de la Didius Iulianus și o *siliqua* de la Constantius al II-lea⁵¹.

Mixte (bronz și argint)

Aceste tezaure nu includ piese mai târzii de 383–392 și pot fi grupate pe două categorii: tezaure în care sunt asociați denari și monedă de bronz din secolul al IV-lea și tezaure în care sunt asociate *siliquae* cu monedă de bronz din secolele I–III.

Doar tezaurul de la Săpata, jud. Argeș⁵² asociază emisiuni de bronz din secolele I–III cu *siliquae*. Acesta este compus din 27 de emisiuni de bronz din secolele I–III și 11 *siliquae*.

Asocierile de denari și monedă de bronz din secolul al IV-lea sunt frecvente în cele patru provincii care au furnizat un număr mai consistent de tezaure. Raportul dintre aceste nominaluri este însă diferit. Astfel, în Transilvania, în cele patru tezaure de acest fel, denarii sunt preponderenți, ceea ce indică o pătrundere mai redusă a monedei noi în această regiune și o persistență a teaurizării monedelor ce au constituit stocul de monedă anterior retragerii romane din provincia Dacia. Este evidentă intenția de a teauriza moneda de argint de bună calitate: în tezaurul descoperit la Hunedoara⁵³, încheiat cu trei emisiuni de bronz de la Constans, din 1117 monede determinate, 25 sunt drachme, 1033 denari republicani și 54 denari imperiali și antoninieni. Tezaurul de la Nireș⁵⁴ include 29 de denari de la Nero la Severus Alexander și un bronz de tipul Fel Temp Reparatio, emis în numele lui Constantius al II-lea. Tezaurul de la Reghin⁵⁵ conține aproximativ 50% emisiuni anterioare Tetrarhiei și se încheie de asemenea cu emisiuni de tip Fel Temp Reparatio. Tezaurul de la Galoșpetru⁵⁶ include patru denari imperiali și o emisiune de bronz din perioada 367–375.

Descoperirea de la Laslea, din punctul Unghiul Prodului⁵⁷, formată din 28 de monede emise din secolul I până în 375, conține în proporție de aproximativ 54% monedă de bronz emisă în secolele I–II, 21% denari și antoninieni, și doar 11% emisiuni din secolul al IV-lea (330–340: 1, 348–354:1, 367–375:1).

Procentajul ridicat de monedă de argint, dar și de bronz emisă în perioada când provincia Dacia era stăpânită de romani este o caracteristică a descoperirilor de tezaure din Transilvania. În regiunile Banat, Oltenia, care au un contact direct cu limesul dunărean, acest raport este inversat în favoarea emisiunilor din secolul al IV-lea.

⁴⁸ Butnariu 1988, 187–188.

⁴⁹ Ocheșeanu 1983–1985; Moisil 2003.

⁵⁰ Știrbu 1980, 152–153.

⁵¹ Butnariu 1988, 187.

⁵² Poenaru Bordea, Dicu 1989, 76–77, 27–61; Poenaru Bordea, Mitrea 1990, 307, 108.

⁵³ Butnariu 1988, 184.

⁵⁴ Butnariu 1988, 185.

⁵⁵ Butnariu 1988, 187.

⁵⁶ Butnariu 1988, 183.

⁵⁷ Mitrea 1969b, 64; Mitrea 1970a, 478, 64; Butnariu 1988, 185.

Tezaurul de la Dalboșeț⁵⁸ din Banat, care poate fi inclus în această categorie, conține doi antoninieni și un denar suberat, majoritatea pieselor (73%) fiind emise în intervalul 348–361. El își găsește corespondență în cele două tezaure de la Dierna⁵⁹, descoperite în 1934 și respectiv în 1941, ce conțin un procent redus de denari și antoninieni – de 1,39% (17 piese), respectiv 0,82% (6 piese), restul monedelor fiind alcătuit din emisiuni din perioada 348–361 (96,4%, respectiv 97%).

În Muntenia, tezaurul de la Islaz⁶⁰ prezintă o structură interesantă, de tipul tezaurului de la Hunedoara, care dezvăluie preferința pentru monede de argint de bună calitate. El este alcătuit din 160 de monede, 96,2% denarii romani republicani, cărora li se adaugă două emisiuni de bronz din secolul al IV-lea (din 324–330 și din 330–335). O structură diferită, în care preponderente sunt monedele de bronz cu modul mare, are tezaurul descoperit la București, în zona Tei⁶¹: cele mai multe monede sunt bronzuri coloniale de la Septimius Severus la Gallienus, alături de un denar imperial și de o monedă de bronz de la Valens.

Bronz

Majoritatea tezaurelor din Transilvania alcătuite din monedă de bronz conțin un număr redus de piese și doar câteva emisiuni anterioare secolului al IV-lea. Cel de la Gherla, format din 83 de piese, include doar două monede de bronz de la Faustina și Marcus Aurelius și un antoninian. În rest, el are următoarea structură: 330–340: 18,07%; 340–348: 13,25%; 355–361: 38,55%; 367–375: 12,08%. Acest tezaur a fost constituit într-o zonă în care aprovizionarea cu monedă se face în principal de la atelierul monetar de la Siscia, în perioada 330–375. Dealtfel, structura lui cronologică generală este una normală pentru o provincie a Imperiului.

Alte trei tezaure se încadrează în tipuri apropiate: cel descoperit la Cipău, jud. Mureș⁶², pe vatra de foc a unei locuințe din secolul al IV-lea (275–324: 2, 324–330: 2, 330–340: 4, 348–361: 4, 364–367: 3), cel de la Biharia, com. Biharia, jud. Bihor⁶³ (275–324: 1, 330–340: 5, 340–348: 1, 348–354: 1, 355–361: 2, 367–375: 1, 383: 1) și cel de la Rupea–Hoghiz, jud. Brașov⁶⁴ (1 Probus, 1 Diocletianus, 1 Constantius I, 2 Maximinus Daza, 3 Constantinus I, 1 Constantinus II, 3 Constantius II, 1 Iulianus, 1 Iovianus, 3 Valentinianus I, 1 Gratianus, 1 Valentinianus II, 2 Theodosius I, 1 Arcadius – a. 395–408).

În schimb, tezaurul descoperit la Pasul Vîlcan⁶⁵ este unul care include, la fel ca tezaurele transilvănene de argint, un procent ridicat de monedă emisă anterior retragerii romane din Dacia – 31,4%. El se încheie cu o emisiune de la Iulianus, iar emisiunile cele mai numeroase sunt în numele lui Constantius II.

Un număr de trei tezaure provenite din aceeași regiune este posibil să fi fost alcătuite doar din monedă de bronz din secolul al IV-lea, dar nu suntem siguri dacă ele s-au păstrat integral sau nu. Acestea sunt cele de la Deușu, com. Chinteni⁶⁶ (324: 1, 330–340: 2, 348–354: 2), Anieș, com. Maieru⁶⁷ (46 de monede de la Maximus Daza, Maxentius, Constantius II, pentru care nu se precizează numărul de piese atribuite fiecărui împărat) și cel de la Fizeș⁶⁸ (11 emisiuni în numele lui Valentinianus I sau II).

⁵⁸ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 67, 6.

⁵⁹ Chirilă, Gudea, Stratan 1974.

⁶⁰ Butnariu 1988, 184.

⁶¹ Butnariu 1988, 187.

⁶² Mitrea 1961, 150, 31; Butnariu 1988, 182.

⁶³ Mitrea 1980, 374, 74. Mitrea 1984, 187, 88, 97; Butnariu 1991, 95.

⁶⁴ Butnariu 1991, 96.

⁶⁵ Butnariu 1988, 186.

⁶⁶ Mitrea 1978, 366, 43; Butnariu 1988, 183.

⁶⁷ Butnariu 1988, 182.

⁶⁸ Butnariu 1988, 183.

Tezaurele de bronz descoperite în Banat sunt alcătuite dintr-un număr mai mare de piese, depășind o mie de exemplare în unele cazuri. Îngroparea lor a avut loc ulterior anilor 341–348, pentru tezaurul Răcășdia⁶⁹ I și III, ulterior perioadei 354–361 pentru Răcășdia II și Moldova Veche⁷⁰ și ulterior perioadei 378–383 pentru cele două tezaure găsite la Orșova (Dierna)⁷¹ și pentru cel de la Jupa⁷². Cele trei tezaure de la Răcășdia sunt alcătuite preponderent din emisiuni datate 341–348: 91,7% pentru tezaurul I, 96,3% pentru tezaurul II și 89,3% pentru tezaurul III. Monetăriile preponderente pentru acest interval de timp sunt Siscia și Thessalonica, pentru primele două tezaure de la Răcășdia și pentru cel de la Moldova Veche, și Thessalonica și Cyzicus pentru Răcășdia III. Această repartitie pe monetării își găsește corespondent în cea a descoperirilor izolate din Banat.

Tezaurele de la Moldova Veche și Dalboșet au cel mai mare număr de emisiuni datând din 348–354, însă procentul pe care această perioadă îl reprezintă nu depășește 40%. Acestea includ piese din secolele al III-lea și respectiv al doilea și ambele se încheie cu emisiuni ce nu pot fi datate mai târziu de anul 361.

Tezaurele găsite la Orșova, în port și în curtea vechii prefecturi a orașului, au și ele majoritatea pieselor datate în intervalul 348–354, dar se încheie mai târziu și conțin un procent dublu de asemenea piese. Orșova I se încheie cu o emisiune datată 367–375 și are următoarea structură: 348–354: 540, 74%; 355–361: 169, 23%. Cel de-al doilea se încheie cu o emisiune din 383–392 și are 775 de piese datate 348–354 (63,4%) și 404 piese datate 355–361 (33%).

Două tezaure sunt alcătuite în majoritate din emisiuni din 351–354. Primul, cel de la Gornea, com. Sichevița⁷³, (351–354: 8, 72%), are emisiunea cea mai recentă din 367, dar este compus dintr-un număr mic de piese. În componența celui de la Jupa, Tibiscum, găsit în ruinele unei clădiri din castrul roman, intră și piese din secolul al II-lea. El este alcătuit în proporție de 97,1% (943 de piese) din emisiuni din perioada 351–354, iar ultima piesă este datată 383.

Pentru o serie de tezaure cum sunt cele de la Sînmartinu Sîrbesc, com. Peciul Nou⁷⁴ (Constantinus I – Constans), de la Moldova Nouă (emisiuni de la Constantius II la Iulianus), de la Făget (Constantinus I – Constantius II), de la Pojejena (emisiuni de la Constantinus I la Iulianus), de la Moldova Veche (Constantius II: 766, 81,4%; Constantius Gallus: 111, 11,5%; Iulianus: 79, 8,2%) avem date sumare cu privire la încadrarea cronologică a pieselor. Despre tezaurul de la Unip com. Sacoșul Turcesc⁷⁵ știm doar că era alcătuit din emisiuni datate în secolul al IV-lea.

Descoperirile de tezaure monetare de bronz se concentrează în Oltenia, la fel ca în cazul Banatului, pe *limes*. Sucidava este situl care a furnizat cele mai multe tezaure în această regiune. Este vorba despre șase tezaure, din care patru au ca *terminus post quem* intervalul 402/8 – 408/423.

Alte trei tezaure de dimensiuni reduse au fost descoperite la:

- Bistreț, com. Bistreț, la punctul Călugăreni, 22 de monede de bronz de la Constantinus I la Arcadius, majoritatea din perioada 383–395⁷⁶
- Basarabi, fost Comani, orașul Calafat, 27 de piese de bronz emise între anul 330 și 387–388, în care preponderente sunt emisiunile din perioada 348–361⁷⁷

⁶⁹ Mitrea 1964, 578, 64; Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 69, 17; Mitrea 1977, 379, 89a; Mitrea 1984, 188, 117; Butnariu 1988, 186.

⁷⁰ Mitrea 1962, 221, 34; Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 68; Butnariu 1988, 185.

⁷¹ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 15–44.

⁷² Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 5–14.

⁷³ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 68, 10.

⁷⁴ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 69, 18.

⁷⁵ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, 69, 21; Butnariu 1988, 188, 44.

⁷⁶ Mitrea 1977a, 377, 39; Butnariu 1991, 95.

- Târgu-Jiu, tezaur din care s-au păstrat numai 5 monede de bronz, datate 330–395/401⁷⁸

În nici unul din ele nu apar emisiuni anterioare secolului al IV-lea și toate trei se încheie după anul 378.

Tezaurele descoperite la Sucidava pot fi grupate în două mari grupe: unele care se încheie cu emisiuni ale lui Constantius II și altele care se încheie cu emisiuni de la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea. Din prima categorie face parte cel de 20 de monede de bronz și argint, datate între 219 și epoca lui Constantin (14 piese, 70%). Din cea de-a doua, cel descoperit în cetate, format din 96 de emisiuni de bronz de la Constantius Chlorus la Arcadius (Constantinus I: 20, 22,9%; Constantinus II Caesar: 8, 9,1%; Constantius II Augustus: 29, 33,3%). Tezaurele al căror *terminus post quem* se situează la începutul secolului al V-lea (402–408, respectiv 408–423) sunt tezaure alcătuite integral din emisiuni de bronz, cele mai vechi piese fiind din 324–330. Unul singur a fost găsit într-un strat neatins de incendiul hunic și are următoarea structură: 383–395: 44, 61,9%; 402–408: 21, 21,9%. Celelalte patru au fost pierdute în momentul distrugerii cetății de către atacatorii huni. Acest eveniment a fost plasat de Gh. Poenaru Bordea, cu titlu de ipoteză, după luna mai a anului 408 și înainte de 412, în timpul raidului lui Uldis efectuat în sudul Dunării sau într-o perioadă cuprinsă între 424 și 427, în legătură cu Roua și reglementarea instalării hunilor în Câmpia Panonică⁷⁹. Prezentăm mai jos structura acestor tezaure:

- Sucidava, în cetate, în stratul de incendiu hunic, 888 de monede, datate între 340 și 408 (383: 25, 4,5%; 383–395: 463, 83,1%; 402–408: 46, 8,2%)⁸⁰
- Sucidava, în cetate, în stratul de incendiu hunic, 700 de monede datate 324–408 (355–361: 18, 8,6%; 383–395: 164, 78,8%)⁸¹
- Sucidava I/1968⁸², în cetate, careul 8D, sub planșeul unei locuințe incendiate o dată cu fortăreața, 395 de monede datate 330–423 (330–346: 15, 4,18%; 346–364: 18, 5,02%; 364–378: 27, 7,54%; 378–383: 1, 383–395: 218, 61%; 395–408: 78, 22%; 408–423: 1)
- Sucidava II/1968⁸³, în cetate, careul 6B, sub planșeul unei locuințe incendiate o dată cu fortăreața, 136 de monede datate 330–408 (330–346: 2, 0,55%; 346–364: 8, 6,45%; 364–378: 11, 8,87%; 378–395: 67, 54%; 395–408: 36, 29%)

Tezaure alcătuite doar din monedă de bronz sunt extrem de rare în regiunea Munteniei și a Moldovei. Cunoaștem doar un singur tezaur de acest tip pentru fiecare dintre aceste regiuni: cel descoperit la Pitești, jud. Argeș⁸⁴, pe str. Craiovei, alcătuit din 86 de monede de la Antoninus Pius la Constantius Gallus și cel de la Traian⁸⁵, com. Săbăoani, jud. Neamț. Acesta din urmă este compus din 35 de monede de bronz, majoritatea datate între anii 364 și 375 și are următoarea structură cronologică: 351–355: 4, 11,4%; 355–361: 5, 14,2%; 364–375: 9, 25,7%; 364–367: 15, 42,8%.

Durata de utilizare a monedelor

Unele din cele mai dificile probleme pe care le întâmpină studiile asupra monedelor romane sunt legate de cunoașterea componenței stocului monetar disponibil la un moment dat și de moment pierderii sau ascunderii monedelor izolate sau provenind din tezaure. Odată emisă,

⁷⁷ Moisil 2002b.

⁷⁸ Moisil 2002a.

⁷⁹ Poenaru Bordea, Barbu 1970, 294.

⁸⁰ Butnariu 1991, 96.

⁸¹ Butnariu 1991, 96.

⁸² Poenaru Bordea, Barbu 1970, 251–295.

⁸³ Poenaru Bordea, Barbu 1970, 251–295.

⁸⁴ Mitrea 1980, 376, 121.

⁸⁵ Mihăilescu Bîrliba, Ursachi 1988, 117–130.

moneda rămâne în circulație până în momentul retragerii ei de pe piețele Imperiului prin colectarea diverselor taxe, pentru rebatere (îndeosebi în cazul fluctuațiilor de greutate sau de titlu ce au avut loc în prima parte a secolului al IV-lea), al ascunderii lor într-un tezaur sau al pierderii lor. Pentru perioada ce ne interesează acum, s-a încercat stabilirea unei rate de rebatere a pieselor din aur de cca. 25 – 30 de ani, în cadrul unui studiu ce a avut în vedere tezaure din întreg Imperiul. Pentru moneda de bronz, rebaterile pieselor au avut loc cu o frecvență mai mare în perioadele de instabilitate a nominalurilor. Frecvența retragerilor oficiale de monedă de bronz din circulație este mult redusă după anul 330⁸⁶. Acest fapt ar oferi o explicație abundenței acestor exemplare în cele mai multe dintre siturile din secolul al IV-lea și al V-lea cercetate, alături de o creștere a producției de monedă datorată reducerii greutateii pieselor.

Dacă pentru teritoriul Imperiului aceste retrageri de monedă din circulație au loc cu o relativă regularitate, teritoriile din *Barbaricum* se află în afara oricărui control din acest punct de vedere. Nu poate fi vorba de nicio retragere a pieselor ajunse în aceste teritorii prin diverse împrejurări. Terenul pentru o reutilizare masivă a monedei vechi în paralel cu cea nouă este perfect pregătit în acest caz.

Doua sunt metodele⁸⁷ pe care le avem la dispoziție pentru a stabili structura numerarului utilizat în secolele al IV-lea și al V-lea în sectorul de limes al Dunării de la Porțile de Fier la vărsare. Mai întâi, pentru săpăturile arheologice sistematice, studiul repartiției monedelor pe straturi. Apoi, studiul tezaurilor descoperite în regiune, care pot fi considerate o prelevare de piese aflate în circulație în momentul constituirii tezaurului respectiv.

1. Prea puține publicații arheologice au avut în vedere acest aspect pentru Limesul dunărean, și încă și mai puține pentru *Barbaricum*.

La Iatrus⁸⁸, unde nu există dovezi clare ale unei ocupări a sitului înainte de sfârșitul secolului al III-lea sau de începutul secolului al IV-lea, emisiunile provinciale sunt prezente între monedele descoperite.

La Nicopolis ad Istrum, 43 de monede provinciale emise de această cetate au fost găsite în contexte cu datare sigură, iar acestea indică faptul că cele mai multe dintre ele au fost pierdute la intervale mari de timp după ce au fost emise (intervale situate între 50 și 100 de ani pentru 14 dintre ele, între 101 și 150 pentru alte 9, între 200 și 250 pentru 10). Explicația dată este că *este posibil ca monedele de la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea să fi fost depozitate alături de cele din secolele al IV-lea și al V-lea pentru că piesele vechi erau încă în circulație ca numerar împreună cu cele mai recente, sau pentru că erau folosite în alte scopuri împreună cu cele recente*; aceste alte scopuri pentru care erau folosite aceste piese ar fi producerea de monedă falsă, dar autorul insistă asupra faptului că aceasta nu ar putea fi o explicație decât pentru o parte dintre piese aflate în această situație⁸⁹.

Evidențierea repartiției cronologice a monedelor de pe un nivel al săpăturii care poate fi datat independent a fost făcută în cazul fortificației romane târzii de la Halmyris, în Scythia Minor (Independența, jud. Tulcea)⁹⁰. Pe nivelul 7, monedele găsite sunt emisiuni din intervalul 314–401, dar între ele se află și o emisiune colonială (Histria). Prezența ei nu are nimic surprinzător, întrucât, așa cum vom vedea, tezaurele din această regiune ce se încheie în ultimul sfert al secolului al IV-lea și în secolul al V-lea includ destul de frecvent monedă veche. Această situație a fost deja suficient semnalată pentru descoperirile din zonele occidentale ale

⁸⁶ Depeyrot 2001, 2, 45.

⁸⁷ Depeyrot 1999, 43–51. Depeyrot 2002.

⁸⁸ Schönert-Geiss 1979, 175–176.

⁸⁹ Butcher 1995, 305.

⁹⁰ Opaiț 1991, 457–482.

Imperiului în această perioadă și a fost explicată prin similitudinile de modul ale pieselor vechi cu cele noi⁹¹. Pe nivelurile 8 și 9, ce corespund secolului al V-lea, s-au descoperit 9 monede: 1 – Aurelian, 1 – 296–298, 1 – 324–328, 2 – 364–378, 3 – 383–395, indicând persistența acestor piese în circulație, în această perioadă.

Pentru *Barbaricum*, nu avem semnalată decât prezența monedelor romane imperiale în contexte arheologice aparținând culturii Sântana de Mureș–Cenjakov. La Bârlad–Valea Seacă, într-o groapă situată în apropierea așezării nr. 2 de tip Sântana de Mureș–Cernjkhov, s-a găsit o monedă de bronz emisă la Mesembria, de Filip Arabul. Într-o așezare aparținând aceleași culturi, la Glăvăneștii Vechi, s-a descoperit un denar de la Antoninus Pius, iar la Trușești, o monedă ce poate fi datată în secolul al III-lea⁹².

Într-o serie de localități din Moldova, în situri arheologice din secolul al IV-lea, au fost găsite monede bătute începând cu secolul al II-lea d. Hr., indicând persistența în zonă a acestor piese vechi, datorată probabil și metalului din care erau bătute.

- Dobrovaț, jud. Iași, în sit din sec. al IV-lea⁹³ – 1 denar?, sec. II.
- Fălticeni, jud. Suceava, așezare din sec. al IV-lea, pe dealul Spătărești, la 300 m E de cimitirul evreiesc⁹⁴ – 1 denar, Traian.
- Iași, Nicolina, jud. Iași, în așezarea din sec. IV–V⁹⁵ – 1 Hadrianus.
- Costești, com. Costești, jud. Vaslui, în mediu arheologic datat sec. IV⁹⁶ – 1 Lucius Verus.
- Corlăteni, jud. Botoșani, săpături arheologice efectuate într-o mare așezare din sec. al IV-lea⁹⁷ – 1 denar, Divus Verus, BMC IV, p. 456, nr. 505, Roma, a. 169.

Huțani, com. Vlădeni, jud. Botoșani, sit din sec. IV⁹⁸ – 1 Divus Antoninus.

2. Fenomenul este vizibil de asemenea în cazul unor tezaure descoperite în Transilvania, în care emisiunile imperiale anterioare perioadei analizate în acest studiu dețin un loc important și care par să indice o reutilizare a pieselor ajunse în aceste zone înainte de retragerea aureliană. Pe de altă parte, tezaurele reflectă în primul rând moneda cea mai apreciată de tezaurizator. De aceea, prezența denarilor în tezaure încheiate în secolul al IV-lea trebuie mai degrabă interpretată ca exprimare a preferinței pentru o monedă de argint de bună calitate.

O evidențiere a raportului dintre moneda recentă și cea anterioară secolului al IV-lea pentru tezaurele din monedă de bronz și de billon a fost deja făcută în momentul analizei structurii tezaurelor.

Imitații după emisiuni romane târzii

Monedele romane târzii imitate în antichitate, descoperite în regiunea analizată sunt de aur, de argint, de bronz și de plumb. Este dificil de stabilit deocamdată dacă ele pot fi atribuite populațiilor barbare din zona Dunării sau mai degrabă unor particulari din Imperiu interesați de obținerea unor profituri de pe urma acestei operațiuni. Ca fenomen, imitarea emisiunilor oficiale din Imperiu se manifestă îndeosebi în ultimul sfert al secolului al IV-lea, moment din care încep să apară sincope în aprovizionarea cu monedă a limesului dunărean, dar și în controlul asupra capetelor de pod stabilite la nordul Dunării.

Bronz

⁹¹ Depeyrot 2001, 2, 35–37.

⁹² Mihăilescu–Bîrliba 1988, 210.

⁹³ Mitrea 1986a, 192, 11.

⁹⁴ Poenaru Bordea 1994–1995, 467, 44.

⁹⁵ Mitrea 1981a, 386, 129.

⁹⁶ Mitrea 1981a, 385, 114.

⁹⁷ Poenaru Bordea, Mitrea 1989a, 263, 29.

⁹⁸ Poenaru Bordea, Mitrea 1988a, 217, 24.

Imitații după monedele de bronz emise în secolele al IV-lea și al V-lea prezente în regiunea analizată aici reproduc următoarele tipuri de revers:

- VICTORIA LAETAE PRINC PERP – 5: o piesă de 3,13 g, imitând o emisiune a atelierului de la Siscia, având .ZIZ. ca marcă de monetărie, descoperită în tezaurul de la Arrubium⁹⁹; o piesă de 1,41 g, descoperită în tezaurul de la Beștepe¹⁰⁰; două descoperiri izolate de la Tropaeum Traiani, imitând emisiuni de acest tip ale atelierului de la Siscia, cu numele lui Constantinus I pe avers; o piesă de 1,71 g, copiind emisiunile aceleiași monetării de la Siscia, descoperită la Sucidava–Celeiu¹⁰¹
- FEL TEMP REPARATIO: 6
- tipul FH, o piesă descoperită în tezaurul de la Straja¹⁰²
- tipul FH1, o piesă descoperită în tezaurul de la Dalboșeț¹⁰³
- tipul FH3, o piesă descoperită în tezaurul de la Straja¹⁰⁴, cântărind 1,4 g; o piesă în tezaurul de la Beștepe, de 1,1 g; o piesă AE2 imitând o emisiune pentru Constantius Gallus, în tezaurul descoperit în tezaurul Orșova II¹⁰⁵
- tipul FH4, o piesă AE2 descoperită în tezaurul de la Jupa¹⁰⁶, de 4,60 g
- SECVRITAS REIPVBLICAE – 2: o piesă de 1,50 g din tezaurul Babadag I¹⁰⁷; o piesă de 0,98 g, din tezaurul de la Beștepe¹⁰⁸
- GLORIA ROMANORVM (8) – o piesă de 1,42 g din tezaurul de la Beștepe¹⁰⁹
- SALVS REIPVBLICAE – 2: două piese, de 1,19 g, respectiv de 0,80 g, din tezaurul de la Beștepe¹¹⁰
- VIRTVS EXERCITI – 2: două piese, de 0,88 g, respectiv de 1,32 g din tezaurul de la Beștepe¹¹¹
- CONCORDIA AVGG – 1: o piesă de 1,35 g din tezaurul de la Beștepe¹¹²
- GLORIA ROMANORVM (23) – 1: o piesă de 1,27 g din tezaurul de la Beștepe¹¹³

Din aceste 20 de imitații de bronz, jumătate provin din tezaurul de la Beștepe, trei din descoperiri izolate (două de la Tropaeum Traiani și una de la Sucidava–Celeiu) și șapte din tezaure în care reprezintă o parte insignifiantă. Aceste imitații apar aproape toate în tezaure ulterioare anilor 378–383, pentru Dobrogea. Excepție face tezaurul de la Arrubium–Măcin, încheiat în jurul anului 324.

Imitații după moneda de bronz (de tipul FEL TEMP REPARATIO în special) sunt cunoscute în tezaure din Banat – Dalboșeț, Jupa, Orșova II¹¹⁴, dar și în tezaure provenind din aceeași regiune, încă nepublicate¹¹⁵.

Cele 29 de tezaure din secolul al IV-lea, constituite din cca 18 000 de monede de bronz, descoperite în Bulgaria, a căror structură a fost publicată de către Bistra Boijkova¹¹⁶, nu

⁹⁹ Ocheșeanu 1991, 448, 598.

¹⁰⁰ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 340.

¹⁰¹ Poenaru Bordea 1975, 73, 89.

¹⁰² Vertan, Ocheșeanu 1987, 749.

¹⁰³ Mitrea 1975a, 322, 51. Butnariu 1988, 183.

¹⁰⁴ Vertan, Ocheșeanu 1987, 748.

¹⁰⁵ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, Orșova II, 1217. Butnariu 1991, 96.

¹⁰⁶ Chirilă, Gudea, Stratan 1974, Jupa, 968; Butnariu 1988, 184.

¹⁰⁷ Poenaru Bordea 1991, Babadag I, 294.

¹⁰⁸ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 342.

¹⁰⁹ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 343.

¹¹⁰ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 344–345.

¹¹¹ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 346–347.

¹¹² Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 348.

¹¹³ Poenaru–Bordea, Ocheșeanu 1990, 349.

¹¹⁴ Chirilă, Gudea, Stratan 1974.

¹¹⁵ Gudea, Găzdac 2004.

precizează prezența vreunei imitații. Nici între monedele publicate descoperite la Nicopolis ad Istrum sau Iatrus nu apar imitații, după cum nici la Drobeta.

Aparent, în stadiul actual al cunoștințelor noastre despre descoperirile monetare din această regiune a Imperiului roman, prezența imitațiilor de bronz este un fenomen "de graniță", ce se manifestă în principal în Imperiu, și, în orice caz, unul ce aparține preponderent ultimului sfert al secolului al IV-lea și secolului al V-lea, pentru zona Dunării de Jos și unei perioade ce nu depășește intervalul 378–383, pentru Banat. O primă explicație ar consta în mai marea "permeabilitate" în ultimul sfert al secolului al IV-lea și în secolul al V-lea a tezaurilor alcătuite din piese de bronz față de diversele nominaluri vechi. Fenomenul se regăsește și în Occident. O altă, în supraevaluarea anumitor piese mai vechi, piese ce devin atractive atât pentru cel care își alcătuiește tezaurul, cât și pentru imitatorii care urmăresc obținerea unui profit.

Plumb

Imitațiile de plumb, realizate de asemenea după tipuri oficiale de monedă de bronz, emise în veacul al V-lea, pot fi considerate unele din cele mai spectaculoase caracteristici ale numerarului prezent la Dunărea de Jos, mai ales după descoperirea "tiparelor" din care au fost decupate acestea la Sucidava Moesica – Izvoarele. V. Culică a publicat 22 de asemenea piese, dintr-un total de 500 de discuri monetiforme, unele neștanțate. Cele publicate imită *minimmi* emiși în numele lui Marcian, Leon, Zenon sau Anastasius. Două dintre piesele publicate¹¹⁷ prezintă un cerc liniar exterior mai lat, imitând probabil emisiuni de *pentanummi* ulterioare lui Anastasius, ceea ce ar impune o modificare a datării acestor piese pentru secolul al VI-lea.

Asemenea imitații au mai fost descoperite pe o arie situată de-a lungul limesului dunărean în provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda, în descoperiri izolate la Troesmis¹¹⁸ (2), Tropaeum Traiani¹¹⁹ (10) și la Durostorum¹²⁰ (4), dar și în tezaurele descoperite la Anadolchioi (22, din care una singură lizibilă și considerată de tip Izvoarele, imitând o emisiune de la Zenon¹²¹) și în cel de la Sucidava–Celeiu I/1968 (1?¹²²). Nici una nu a fost descoperită însă în *Barbaricum*.

Imitațiile de plumb sunt mai numeroase decât cele de bronz în regiunea Dunării de Jos. În afara celor descoperite la Izvoarele (500), s-au mai găsit 39 de astfel de piese, dintre care 14 în descoperiri izolate.

Ele sunt prezente în două tezaure: în cel de la Sucidava–Celeiu, al cărui *terminus post quem* este 408–423, printr-o singură piesă, și în cel de la Anadolchioi, încheiat printr-o emisiune din perioada 545–546, în care frecvența relativă a imitațiilor de plumb este mult mai mare, de 17,40%.

Argint

Prezența destul de consistentă a nominalului de argint din secolul al IV-lea este una dintre caracteristicile actualului teritoriu al României. Ea a fost legată de așezările sau necropolele de tip Sântana de Mureș–Cernjachov. Chiar dacă nu sunt tocmai numeroase deocamdată, imitațiile după *siliquae* au fost descoperite în *Barbaricum*, dar și în capetele de pod nord–dunărene stăpânite de romani și în stepele nord–pontice¹²³.

¹¹⁶ Bojkova 1994.

¹¹⁷ Culică 1972, 22 și 23.

¹¹⁸ Oberländer–Tárnoveanu 1980, 277, 232–233.

¹¹⁹ Ocheșeanu 2006, 220, 597–606.

¹²⁰ Moisil 1997.

¹²¹ Anadolchioi, 230.

¹²² Poenaru Bordea 1975, 1/1968, 395.

¹²³ Nudelman, Rikman 1956, 147 și fig. 2.

O imitație după o *siliqua* de la Constantius II cu tipul de revers VOTIS XXX MVLTIS XXXX a fost descoperită la Bogdănești, com. Fălciu, Vaslui, Moldova (găsită în mormântul 125 de înhumare)¹²⁴.

Din păcate, imitațiile produse și introduse în circulație de goți în perioada crizei din 364–450 despre care amintește D. Tudor¹²⁵ pentru Sucidava nu sunt publicate.

Chiar dacă aceste informații au nevoie de confirmare prin descoperiri controlate arheologic, trebuie să luăm în considerare posibilitatea ca asemenea imitații să fi fost produse aici, poate chiar la Sucidava. Deocamdată e dificil să precizăm dacă ele pot fi atribuite goților sau unor ateliere cu statut semioficial, ce produc monedă de necesitate, destinată plății armatelor de pe linia Dunării în ultima parte a secolului al IV-lea.

Aur

Imitații după monedă de aur au fost publicate puține, și toate au ca regiune de descoperire Transilvania. Astfel, s-au descoperit:

- imitație barbară după un *solidus* de la Theodosius II, găsită la Copalnic–Mănăstur, jud. Maramureș¹²⁶ (tip RIC X 257 var. A, Constantinopolis, datat 430–440 – n.n.)
- o imitație după un *tremissis* Theodosius II (foarte barbarizat, cu legenda de revers INQXXXNCONXVIIPP), găsit la Valea lui Mihai, jud. Bihor, într-un mormânt germanic (în gura scheletului)¹²⁷
- imitație după un *solidus* de la Theodosius II având jud. Bihor ca loc de descoperire, imitând tipul IMP XXXX CON XVII PP¹²⁸. Această piesă poate fi datată mai degrabă în secolul al VI-lea, dată fiind prezența a două litere cursive în legenda ei de avers

Toate trei piesele menționate imită emisiuni de aur de la Theodosius al II-lea ajunse în cantități importante în aria controlată de huni în secolul al V-lea, în Pannonia, în stepele nord-pontice, dar și în regiunile din curbura Carpaților (Buzău) și din interiorul arcului carpatic (Sighișoara), atât ca urmare a raidurilor în Imperiu, cât mai ales ca urmare a tributului plătit hunilor de către acest împărat. Imitațiile după emisiunile oficiale ale lui Theodosius al II-lea ating probabil periferic Transilvania, ele fiind produse undeva în regiunea Pannoniei.

Ca o concluzie a acestui studiu, câteva caracteristici ale descoperirilor monetare din regiunile analizate pot fi sintetizate, în măsura în care datele prelucrate aici pot fi considerate sigure:

1. relativa abundență a emisiunilor monetare de bronz anterioare anului 378 descoperite izolat, ce poate fi interpretată ca o integrare, chiar dacă periferică, într-o economie ce folosește curent moneda; absența cvasitotală a emisiunilor de bronz din secolul al V-lea pentru toată zona studiată, cu excepția avanposturilor romane de pe malul stâng al Dunării
2. o concentrare a descoperirilor monetare de bronz (mai) importante cantitativ în zona din apropierea limesului și în fostele orașe romane
3. prezența foarte consistentă în Banat, în descoperiri izolate sau în tezaure importante ca număr, a monedelor de bronz emise în perioada 341–361, dublată de o relativă absență a monedelor de metal prețios (îndeosebi a nominalului de argint, *siliqua*)
4. persistența în tezaurele din Transilvania a unei cantități de monedă de argint emisă în perioada când Dacia era parte a Imperiului Roman

¹²⁴ Mitrea 1980a, 374, 79; Butnariu 1988, 152, 21.

¹²⁵ Tudor 1968, 443.

¹²⁶ Chirilă, Socolan 1971.

¹²⁷ Huszár 1955, 75, pl. XXV, 141.

¹²⁸ Moisil 2003, 104.

5. persistența emisiunilor romane imperiale din secolele II–III în descoperirile izolate din Moldova, în contexte datate pe parcursul secolului al IV–lea (aria culturii Sântana de Mureș – Černjachov).
6. prezența unui număr important de *siliquae* emise până în anul 378 în tezaure concentrate în zona limesului (provenind din stipendii și *donativa* acordate soldaților romani) sau în descoperiri izolate, asociate ariei culturii Sântana de Mureș – Černjahov (rezultat al plăților făcute de romani mercenarilor goți înrolați în armata romană).
7. prezența relativ frecventă a silicvelor în morminte din Moldova și Transilvania, indicând un uz nemonetar al acestora în *Barbaricum*.
8. producția mare de monedă, generată de nevoia de a plăti armatele implicate pe limesul dunărean în războaiele purtate cu goții de Constantin I și de Valens, respectiv cu sarmații în zona Banatului, în perioada lui Constantius II, este reflectată în descoperirile de pe limes, din imediata lui apropiere, dar și în teritoriile din *Barbaricum* pe care le aprovizionează direct.
9. în mare, distribuția atelierelor ce au emis piesele de bronz sau argint din *Barbaricum* indică o rută preponderent sudică pentru aprovizionarea cu monedă pentru Moldova și Muntenia și una vestică pentru Transilvania și Banat.
10. frecvența mare a descoperirilor de monedă de aur emise după 383/395 și mai ales în prima jumătate a secolului al V–lea (în timpul lui Theodosius II), concentrate în Transilvania și Moldova.
11. prezența tezaurelor de aur – monedă sau lingouri, parte a tributului plătit de romani hunilor sau a stipendiilor plătite mercenarilor.
12. imitațiile sunt menționate în număr mic și ele pot fi atribuite doar regiunii limesului dunărean, pentru monedele de bronz și plumb; imitații realizate în mediul barbar ar putea fi considerate doar cele după *siliquae* sau *solidi*, dar numărul celor cunoscute pe teritoriul României este foarte mic iar situația lor este neconcludentă.

BIBLIOGRAFIE

- Bălănescu 1984** — D. Bălănescu, *Descoperiri monetare din sudul Banatului (I)*, SCN 8, 129–136.
- Bojkova 1994** — B. Bojkova, *Ţirculaŷia na bronzovi moneti v bălgarskite zemi – IV vek*, Numismatika i sfragistika, 1–4, 40–75.
- Bondoc 2009** — D. Bondoc, *The Roman Rule to the North of the Lower Danube during the Late Roman and Early Byzantine Period*, Cluj Napoca.
- Butcher 1995** — K. Butcher, *The Coins*, Nicopolis ad Istrum: a Roman, Late Roman and Early Byzantine City, Journal of Roman Studies Monograph, no. 8, Londra, 304–314.
- Butnariu 1987** — V. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile romane carpato–dunăreano–pontice (anii 275–491), I. Perioada 275–324*, AM 11, 113–140.
- Butnariu 1988** — V. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile romane carpato–dunăreano–pontice (anii 275–491), II. Perioada 324–383*, AM 12, 131–196.
- Butnariu 1991** — V. Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile romane carpato–dunăreano–pontice (anii 275–491), III. Perioada 383–491*, AM 14, 67–107.
- Căpitanu 1971** — V. Căpitanu, *Descoperiri de monede antice și bizantine*, Carpica 4, 287–293.
- Chirilă 1991** — E. Chirilă, *Câteva date privind circulația monetară la Porolissum*, ActaMP 14–15, 153–174.
- Chirilă, Gudea 1972** — E. Chirilă, N. Gudea, *Descoperiri monetare antice din Banat*, Apulum 10, 713–717.
- Chirilă, Gudea, Lazăr, Zrinyi 1980** — E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Târgu–Mureș*.

- Chirilă, Gudea, Stratan 1974** — E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV, Muzeul de Istorie și Etnologie Lugoj.
- Chirilă, Socolan 1971** — E. Chirilă, A. Socolan, *O imitație după un solidus de la Theodosius II descoperită în Maramureș*, Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare, 72–74.
- Chițescu, Poenaru Bordea 1982** — M. Chițescu, Gh. Poenaru Bordea, *Contribuții la istoria Diernei în lumina descoperirilor monetare din săpăturile arheologice din 1967*, BSNR 75–76, 169–208.
- Culică 1972** — V. Culică, *Moneda mărunță romano-bizantină din sec. V e. n. și unele replici în plumb de la Izvoarele, jud. Constanța*, Pontica 5, 267–300.
- Curta 1994** — F. Curta, *Asupra problemelor de cronologie a tezaurelor de lingouri de la Crasna (jud. Covasna) și Feldioara (jud. Brașov)*, Mousaios 4, 1, 133–148.
- Davidescu 1989** — M. Davidescu, Cetatea romană de la Hinova, București.
- Davidescu, Stîngă 1985** — M. Davidescu, I. Stîngă, *Monedele din castrul roman târziu de la Hinova*, Drobeta 6, 75–102.
- Depeyrot 1991** — G. Depeyrot, *Vie et survie des monnaies du Bas-Empire*, CN 8, 95–106.
- Depeyrot 1999** — G. Depeyrot, Zilil I Étude du numéraire, Recherches archéologiques franco-marocaines à Dchar Jdid colonia Iulia Constantia Zilil, École Française de Rome.
- Depeyrot 2001** — G. Depeyrot, Le numéraire gaulois du IVe siècle, aspects quantitatifs I–II, Moneta 24–25, Wetteren.
- Diaconu 1970** — Gh. Diaconu, Mogoșani, Necropola din sec. IV e.n., Târgoviște.
- Diaconu 1994** — Gh. Diaconu, *Morminte din secolul al V-lea de la Pietroasele*, Mousaios, 4, 1, 125–131.
- Duncan 1993** — G. L. Duncan, Coin Circulation in the Danubian and Balkan Provinces of the Roman Empire, Londra.
- Gudea 1977** — N. Gudea, Gornea. Așezări din perioada romană târzie, Timișoara.
- Gudea 1989** — N. Gudea, *Circulația monetară și falsificarea monedei romane, în Porolissum, centru economic al Daciei Porolissensis*, Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman 1. ActaMP 13, 208–214.
- Gudea, Găzdac 2004** — N. Gudea, C. Găzdac, *Monede cu defecte de batere și imitații de secol IV p.Chr. în tezaure din Banat*, RB 18, 123–137.
- Huszár 1955** — L. Huszár, *Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken*, AAASH 5, 61–109.
- Iliescu 1958** — O. Iliescu, *Descoperiri monetare*, SCN 2, 447–463.
- Iliescu 1962** — O. Iliescu, *Tezaurul de siliquae de la Redea*, Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R. 6, 304–305.
- Iliescu 1965** — O. Iliescu, *Un lingou roman de aur descoperit în Transilvania*, RM 2, 1, 9–11.
- Kovacs 1989** — L. Kovács, Münzen aus der Ungarischen landnahmezeit, Budapesta.
- Nudelman, Rikman 1956** — A. A. Nudelman, E. A. Rikman, Izvestia Kichinev 4.
- Madgearu 2008** — Al. Madgearu, Istoria militară a Daciei post-romane 275–376, Tîrgoviște.
- Mărghitan 1969** — L. Mărghitan, *Monede din secolul al IV-lea descoperite la Micia*, RM 6, 6, 533.
- Mihăilescu Bîrliba 1980** — V. Mihăilescu Bîrliba, La monnaies romaine chez les daces orientaux, București.
- Mihăilescu Bîrliba, Ursachi 1988** — V. Mihăilescu Bîrliba, V., Ursachi, *Tezaurul de monede romane descoperit la Traian, jud. Neamț*, AM 12, 117–130.
- Mihăilescu-Bîrliba 1988** — V. Mihăilescu-Bîrliba, *Tezaurul de monede romane descoperit la Traian, jud. Neamț*, AM 12, 117–130.
- Mitrea 1959** — B. Mitrea, *Descoperiri recente de monede antice pe teritoriul Republicii Populare Române*, SCIV 10, 150–156.
- Mitrea 1960** — B. Mitrea, *Descoperiri recente de monede antice pe teritoriul Republicii Populare Române*, SCIV 11, 1, 189–193.
- Mitrea 1961** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, SCIV 12, 138–153.

- Mitrea 1962** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, SCIV 13, 1, 215–223.
- Mitrea 1963** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, SCIV 14, 2, 466–474.
- Mitrea 1964** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Populară Română*, SCIV 15, 4, 568–580.
- Mitrea 1965** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 16, 3, 605–618.
- Mitrea 1966** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 17, 2, 415–427.
- Mitrea 1967** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 18, 1, 189–202.
- Mitrea 1968a** — B. Mitrea, *Câteva monede romane imperiale, grecești și bizantine descoperite în împrejurimile Celeiului*, SCN 4, 393–396.
- Mitrea 1968b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 19, 1, 169–182.
- Mitrea 1969a** — B. Mitrea, *Découvertes recentes et plus anciennes de monnaies antiques et bizantines en Roumanie*, Dacia N.S. 13, 539–552.
- Mitrea 1969b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 20, 1, 161–172.
- Mitrea 1970a** — B. Mitrea, *Découvertes recentes et plus anciennes de monnaies antiques et bizantines en Roumanie*, Dacia N.S. 14, 465–482.
- Mitrea 1970b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 21, 2, 331–347.
- Mitrea 1971a** — B. Mitrea, *Découvertes recentes et plus anciennes de monnaies antiques et bizantines en Roumanie*, Dacia N.S. 15, 395–413.
- Mitrea 1971b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 22, 1, 115–134.
- Mitrea 1971c** — B. Mitrea, *Știri noi cu privire la un tezaur de monede romane descoperit la Islaz (jud. Olt)*, SCN 5, 305–326.
- Mitrea 1972a** — B. Mitrea, *Découvertes recentes et plus anciennes de monnaies antiques et bizantines dans la Republique Socialiste de Roumanie (XV)*, Dacia N.S. 16, 359–374.
- Mitrea 1972b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 23, 1, 133–147.
- Mitrea 1973a** — B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et bizantines dans la Republique Socialiste de Roumanie (XVI)*, Dacia N.S. 17, 399–416.
- Mitrea 1973b** — B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV 24, 1, 133–152.
- Mitrea 1975a** — B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et bizantines en Roumanie (XVII)*, Dacia N.S. 19, 309–317.
- Mitrea 1975b** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie (XVIII)*, Dacia N.S. 19, 318–326.
- Mitrea 1976** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie (1975) (XIX)*, Dacia N.S. 20, 287–293.
- Mitrea 1977** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1976 (XX)*, Dacia N.S. 21, 375–381.
- Mitrea 1978** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1977 (XXI)*, Dacia N.S. 22, 363–369.
- Mitrea 1979a** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1978 (XXII)*, Dacia N.S. 23, 371–376.
- Mitrea 1979b** — B. Mitrea, *Un tezaur monetar restituit Sucidavei*, SCIVA 30, 1, 63–78.
- Mitrea 1980** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1979 (XXIII)*, Dacia N.S. 24, 371–378.
- Mitrea 1981** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1980 (XXIV)*, Dacia N.S. 25, 381–390.
- Mitrea 1984** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie: 1981, 1982 et 1983 (XXV, XXVI et XXVII)*, Dacia N.S. 28, 183–190.

- Mitrea 1985** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1984 (XXVIII)*, Dacia N.S. 29, 1–2, 174.
- Mitrea 1986** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1985 (XXIX)*, Dacia N.S. 30, 1–2, 191–193.
- Mitrea 1987** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1986 (XXX)*, Dacia N.S. 31, 1–2, 173–177.
- Mitrea 1988** — B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1987 (XXXI)*, Dacia N.S. 32, 1–2, 215–230.
- Moisil 1997** — D. Moisil, *Colecția P. Papahagi – monedele din perioada 378–491*, 1997, mss.
- Moisil 2002a** — D. Moisil, Delia, *Tezaurul de monede romane târzii de bronz descoperit la Basarabi*, jud. Dolj, CN 8, 111–116.
- Moisil 2002b** — D. Moisil, *Un tezaur roman târziu de bronz descoperit la Tîrgu Jiu*, CN 8, 117–120.
- Moisil 2003** — D. Moisil, *Un grand trésor de siliques découvert au XIXe siècle dans le département de Romanați (Roumanie)*, Cahiers Numismatiques 156, iunie 2003, 41–56.
- Oberländer–Târnoveanu 1980** — E. Oberländer–Târnoveanu, *Monede antice și bizantine descoperite la Troesmis*, Peuce 8, 248–280.
- Oberländer–Târnoveanu, Constantinescu 1994** — E. Oberländer Târnoveanu, E. M. Constantinescu, *Monede romane târzii și bizantine din colecția Muzeului Județean Buzău*, Mousaios 4, 1, 311–341.
- Oberländer–Târnoveanu 2004** — E. Oberländer–Târnoveanu, *Tranziția de la Antichitate la Evul Mediu timpuriu (II). De la prima dispariție a circulației monetare la renașterea ei în zona Porților de Fier ale Dunării* (cca. 375–565), MN 16, 39–82.
- Ocheșeanu 1975a** — R. Ocheșeanu, *Câteva monede de aur descoperite în Dobrogea*, SCN 6, 233–236.
- Ocheșeanu 1975b** — R. Ocheșeanu, *Un tezaur de monede romane descoperit în Constanța*, BSNR 67–69, 105–111.
- Ocheșeanu 1980** — R. Ocheșeanu, *Tezaurul de monede romane târzii de la Mircea–Vodă*, BSNR 70–74, 231–237.
- Ocheșeanu 1983–1985** — R. Ocheșeanu, *Câteva observații privind tezaurul de silicve descoperit în județul Romanați la mijlocul secolului al XIX–lea*, BSNR 131–133, 159–167.
- Ocheșeanu 1991** — R. Ocheșeanu, *Tezaurul de nummi constantinieni de la Arrubium (1908). Contribuții la cunoașterea circulației monetare în Scythia Minor între anii 318–324*, Peuce 10, 415–455.
- Ocheșeanu 1997** — R. Ocheșeanu, *Circulația monetară între anii 270 – 498 e.n. la Dunărea de Jos, cu specială privire asupra Scythiei Minor*, PhD thesis, 1997 (mss.).
- Ocheșeanu 2006** — R. Ocheșeanu, *Les monnaies en Dobroudja de 270 à 498 (Scythie Mineure, Mésie Seconde)*, Moneta 22, Wetteren.
- Ocheșeanu, Dicu 1981–1982** — R. Ocheșeanu, P. Dicu, *Monede antice și bizantine în Dobrogea*, BSNR 75–76, 451–453.
- Opaiț 1991** — C. Opaiț, *Descoperiri monetare în fortificația de la Independența, jud. Tulcea*, Peuce 10, 457–482.
- Pavel 1977** — V. Pavel, *Monede de aur romane imperiale, republicane și bizantine din colecția Muzeului din Alba Iulia*, Apulum 16, 663–670.
- Petolescu 1973** — C. M. Petolescu, *Două monede din secolul al V–lea descoperite în Transilvania*, Apulum 11, 771–774.
- Poenaru Bordea 1968** — Gh. Poenaru Bordea, *Note numismatice dobrogene*, SCN 4, 399–402.
- Poenaru Bordea 1975** — Gh. Poenaru Bordea, *Descoperiri monetare din cetățuia romano–bizantină de la Sucidava, cu specială privire asupra perioadei 260–328. Campaniile 1966–1971*, SCN 6, 69–106.
- Poenaru Bordea 1996–1998** — Gh. Poenaru Bordea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1994–1996 (XXXVIII – XL)*, Dacia N.S. 40–42, 425–466.
- Poenaru Bordea, Barbu 1970** — Gh. Poenaru Bordea, V. Barbu, *Contributions à l’histoire du Bas–Empire romain à la lumière des deux trésors monétaires du IV–V siècles, découverts à Celeiu*, Dacia N.S. 15, 251–296.
- Poenaru Bordea, Dicu 1989** — Gh. Poenaru Bordea, P. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV–XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, SCN 9, 75–88.

- Poenaru Bordea, Mitrea 1989** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1988 (XXXII)*, Dacia N.S. 33, 1–2, 259–266.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1990** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1989 (XXXIII)*, Dacia N.S. 34, 299–308.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1991** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1990 (XXXIV)*, Dacia N.S. 35, 215–228.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1992** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1991 (XXXV)*, Dacia N.S. 36, 199–206.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1993** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1992 (XXXVI)*, Dacia N.S. 37, 307–320.
- Poenaru Bordea, Mitrea 1994–1995** — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie – 1993 (XXXVII)*, Dacia N.S. 38–39, 459–477.
- Poenaru Bordea 1982** — Gh. Poenaru Bordea, *Les monnaies*, Histria VI. Les thermes romains, București, 113–129.
- Poenaru Bordea 1991** — Gh. Poenaru Bordea, *Monedele, în Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag–Topraichioi*, Peuce 10, 309–316.
- Poenaru Bordea, Ocheșeanu 1990** — Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *Tezaurul de monede romane târzii descoperit la Beștepe*, Pontica 23, 277 – 314.
- Poenaru Bordea, Ocheșeanu, Nicolae 1999** — Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Nicolae, E., *Tezaurul de monede romane târzii descoperit la Ulmetum în 1912*, Pontica 21–22, 163–186.
- Popilian 1975** — Gh. Popilian, *Un tezaur roman din secolul al IV-lea descoperit în Oltenia*, SCN 6, 229–231.
- Preda 1958** — C. Preda, *Descoperiri monetare din raionul Buzău*, SCN 2, 463–465.
- Preda 1960** — C. Preda, *Monede găsite la Novaci (reg. București)*, SCN 3, 467–475.
- Preda, Nubar 1973** — C. Preda, H. Nubar, *Descoperirile monetare 1914–1970*, Histria III, București.
- Protase, Suceveanu 2001** — D. Protase, Al. Suceveanu, *Daco-romani, romanici, alogeni*, Istoria Românilor, vol. 2, București.
- Radu 1967** — D. Radu, *O monedă din sec. IV e.n. descoperită la Chuj*, ActaMN4, 495–497.
- Schönert–Geiss 1979** — Schönert–Geiss, Edith, *Die Fundmünzen von Krivina*, Iatrus–Krivina 1, Ergebnisse der Ausgrabungen 1966–1973, Berlin.
- Știrbu 1980** — Constanța Știrbu, *Documente inedite din sec. al XIX-lea privind unele descoperiri monetare*, CN 3, 149–173.
- Szekely 1958** — Z. Szekely, *Monede din așezarea romană de la Cristești*, SCN 2, 469–473.
- Szekely 1960** — Z. Szekely, *Noi descoperiri monetare de pe teritoriul regiunii autonome maghiare*, SCN 3, 555–558.
- Szekely 1968** — Z. Szekely, *Noi descoperiri monetare în estul Transilvaniei*, SCN 4, 455–456.
- Szekely 1996** — Z. Szekely, *Sud–Estul Transilvaniei sub stăpânire romană*, Angustia 1, 89–92.
- Țigăra 1958** — I. Țigăra, *Un mic tezaur monetar găsit la Bicz*, SCN 2, 468–469.
- Țigăra 1960** — I. Țigăra, *Descoperiri monetare de pe teritoriul orașului Turda*, SCN 3, 547–553.
- Toropu 1976** — O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud–carpatică*, Craiova.
- Toropu, Stoica 1970** — O. Toropu, O. Stoica, *Descoperiri arheologice și numismatice din Oltenia*, MCA 9, 491–501.
- Tudor 1968** — D. Tudor, *Oltenia romană* ed. 3, București.
- Vertan, Ocheșeanu 1987** — Vertan, Antoaneta, R. Ocheșeanu, *Tezaurul de monede romane târzii de la Straja (jud. Constanța)*, Pontica 20, 147–179.
- Winkler 1958** — Winkler, Iudita, *Descoperiri de monede antice în Transilvania*, SCN 2, 401–412.
- Winkler 1960** — Winkler, Iudita, *Note despre colecția monetară a lui Daniel Leszay*, SCN 3, 451–463.
- Winkler, Hopârtean, Milea 1972** — I. Winkler, A. Hopârtean, M. Milea, *Monede antice descoperite în Transilvania și Dobrogea*, ActaMN 9, 383–383.

Anexe

Notă: Indicatorii utilizați pentru comparație reprezintă: f. a. – frecvența absolută (nr. de piese); % – frecvența relativă în raport cu numărul total de piese din eșantion; m/a – monede pe an. Perioadele cronologice marcate cu * includ monede pentru care determinarea este sumară (nu se precizează decât numele împăratului).

Au fost luate în considerare, pentru comparație, descoperirile monetare izolate din următoarele situri de pe limesul dunărean și din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda: Hinova¹²⁹, Drobeta¹³⁰, Dierna¹³¹, Sucidava¹³², Gornea¹³³, Tomis¹³⁴, Axiopolis¹³⁵, Tropaeum Traiani¹³⁶, Histria¹³⁷, Callatis¹³⁸, Durostorum¹³⁹.

Tabel 1 – Repartiția cronologică a descoperirilor izolate de monede de bronz romane târzii în Barbaricum (Banat, Oltenia, Muntenia, Moldavia și Transilvania)

perioada	Banat			Oltenia			Muntenia			Moldova			Transilvania		
	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a
*284–310	8	3.63	0.30	17	3.18	0.65	3	2.15	0.11	1	2.04	0.03	9	2.71	0.34
294–313	4	1.45	0.21							2	4.08	0.1	32	9.63	1.68
294–310															
310–313															
*307–324				15	2.80	0.88	6	4.31	0.35	4	8.16	0.23	8	2.40	0.47
*294–317				10	1.87	0.43									
313–324	2	0.72	0.18	6	1.12	0.54	6	4.31	0.54	1	2.04	0.09			
313–318										1	2.04	0.2			
318–324	2	0.72	0.33	6	1.12	1	6	4.31	1						
*317–326	4	1.45	0.66	4	0.74	0.44									
324–330				11	2.05	1.83	8	5.75	1.33						
330–341	39	14.18	3.54	155	29.02	14.09	17	12.23	1.54	6	12.24	0.54	69	20.78	6.27
330–336	7	2.54	1.16	16	2.99	2.66	10	7.19	1.66	4	8.16	0.66	19	5.72	3.16
336–341	2	0.72	0.4	10	1.87	2	4	2.87	0.8	2	4.08	0.4	5	1.50	1
* 306–337	40	14.54	1.29	98	18.35	3.16	12	8.63	0.38	5	10.20	0.16	16	4.81	0.51
324–337				4	0.74	0.3	1	0.71	0.7						
* 317–340	2	0.72	0.08	35	6.55	1.52	2	1.42	0.08	3	6.12	0.13	11	3.31	0.47
*317–330										6	12.2	0.46			
341–361	58	21.09	2.9	14	2.62	0.7	9	6.47	0.45	8	16.32	0.4	66	19.81	3.3
341–348	3	1.89	0.42	3	0.56	0.42	2	1.42	0.28				19	5.72	2.71
348–354	48	17.4	8	5	0.93	0.83	2	1.42	0.33	7	14.3	1.16	39	11.74	6.5
346–350										1	2.04	0.25			
354–358															
358–361				2	0.37	0.66									
348–361	2	0.72	0.66				5	3.59	1.66				7	2.10	2.33
355–361	6	2.18	1												
* 324–361	110	40	2.75	92	17.22	2.48	20	14.38	0.54	3	6.12	0.08	29	8.73	0.78

¹²⁹ Davidescu, Stîngă 1985, 75–102; Davidescu 1989.

¹³⁰ Stîngă 1998, 162–182.

¹³¹ Chițescu, Poenaru Bordea 1981–1982, 169–208.

¹³² Poenaru Bordea 1973, 141–146; Poenaru Bordea 1975, p. 69–106; Duncan 1993, 136.

¹³³ Gudea 1977, 85–87.

¹³⁴ Ocheșeanu 1997, 3, 1, 286–371.

¹³⁵ Ocheșeanu 1997, 3, 1, 44–60.

¹³⁶ Ocheșeanu 1997, 3, 1, 385–409.

¹³⁷ Preda, Nubar 1973, 167–197; Poenaru Bordea 1982, 151–155.

¹³⁸ Ocheșeanu 1997, 3, 1, 78–92.

¹³⁹ Ocheșeanu 1997, 3, 2, 11–221 (pentru perioada 294–378); Moisil 1997 (pentru perioada 378–498).

361–364	2	0.72	0.66	5	0.93	1.66									
* 355–363	5	1.81	0.62	11	2.05	1.37	9	6.47	1.12				3	0.90	0.37
364–378	6	2.18	0.42	29	5.43	2.07	20	14.38	1.42	2	4.08	0.14	55	16.56	3.92
378–395	2	0.72	0.11	3	0.56	0.17	3	2.15	0.17	4	8.16	0.23			
378–383	1	0.36	0.2				1	0.71	0.2	4	8.16	0.8			
383–388															
388–392															
392–395							2	1.43	0.66						
367–383				1	0.18	0.06							2	0.60	0.12
378–395													11	3.31	0.64
395–408				3	0.56	0.23	2	1.43	0.15	2	4.08	0.15	1	0.30	0.07
395–401							2	1.43	0.33	2	4.08	0.33	1	0.30	0.16
401–403				2	0.37	1									
404–406															
406–408															
408–423							1	0.71	0.06				1	0.30	0.06
423–425															
383–423				1	0.18	0.02	2	1.43	0.05						
425–435															
435–450															
402–450				1	0.18	0.02	1	0.71	0.02				1	0.30	0.02
450–457															
457–474															
474–491				1	0.18	0.05									
total	275			534			139			49			332		

Tabel 2 – Repartiția cronologică a descoperirilor izolate de monede de bronz romane târzii în centre din Scythia Minor și Moesia Secunda

perioada	Tomis			Axiopolis			Tropaeum Traiani			Histria			Callatis			Durostorum		
	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a
* 284–310										4	1,57							
294–313	150	8,37	7,89	20	11,97	1,05	33	5,67	1,73	57	22,44	3	8	4,57	0,42	415	7,41	21,84
294–310							27	4,64	1,68				8	4,57	0,5	314	5,61	19,62
310–313							6	1,03	2							100	1,78	33,33
*294–317																		
313–324	177	9,88	16,09	27	16,16	2,45	37	6,36	3,36	69	27,16	6,27	15	8,57	1,36	671	11,99	61
313–318	44	2,45	8,8	11	6,58	2,2	14	2,40	2,8	23	9,05	4,6	3	1,71	0,6	177	3,16	35,4
318–324	133	7,42	22,16	16	9,58	2,66	19	3,27	3,16	37	14,56	6,16	5	2,85	0,83	443	7,91	73,83
*307–324										9	3,54							
324–330	84	4,69	14	7	4,19	1,16	15	2,58	2,5	18	7,08	3	6	3,42	1	461	8,24	76,83
330–341	349	19,48	31,72	30	17,96	2,72	70	12,04	6,36	19	7,48	1,72	43	24,57	3,90	1538	27,49	139,81
330–335	253	14,12	50,6	17	10,17	3,4	36	6,19	7,2	12	4,72	2,4	22	12,57	4,4	1033	18,46	206,6
335–341	96	5,36	16	13	7,78	2,16	16	2,75	2,66	7	2,75	1,16	15	8,57	2,5	505	9,02	84,16
341–361	333	18,59	16,6	30	17,96	1,5	162	27,88	8,1	16	6,29	0,8	49	28	2,4	1517	27,11	75,8
341–348	76	4,24		5	2,99		33	5,67		3	1,18		13	7,42		392	7,00	
348–354	54	3,01		13	7,78		20	3,44		3	1,18		9	5,14		179	3,19	
346–350	11	0,61		1	0,59		3	0,51								84	1,50	
354–358	192	10,72		5	2,99		1	0,17		10	3,93		27	15,42		739	13,21	
358–361				1	0,59													
348–361																		
355–361				4	2,39		14	2,40								123	2,19	
* 324–361																		
361–364	16	0,89	5,33	1	0,59	0,33	4	0,68	1,33	4	1,57	1,33				53	0,94	17,66
* 355–363	72	4,02		1	0,59					3	1,18		11	6,28				
364–378	259	14,46	18,5	23	13,77	1,64	77	13,25	5,5	23	9,05	1,64	30	17,14	2,14	529	9,45	37,78

perioada	Tomis			Axiopolis			Tropaeum Traiani			Histria			Callatis			Durostorum		
	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a
378–395	137	7,64	8,05	12	7,18	0,70	53	9,12	3,11	18	7,08	1,05	6	3,42	0,35	223	3,98	13,1
378–383				1	0,59	0,2	17	2,92	3,4	2	0,78	0,4				32	0,57	6,4
383–388							8	1,37	1,6							32	0,57	6,4
388–392																		
392–395				2	1,19	0,66	4	0,68	1,33	1	0,39	0,33				16	0,28	5,33
395–408	89	4,96	6,84	10	5,98	0,76	32	5,50	2,46	7	2,75	0,53	1	0,57	0,07	136	2,43	10,46
395–401	59	3,29	9,83	6	3,59	1	20	3,44	3,33	3	1,18	0,5	1	0,57	0,16	92	1,64	15,33
401–403	14	0,78	7	1	0,59	0,5	6	1,03	3							23	0,41	11,5
404–406							1	0,17	0,5							2	0,03	1
406–408	14	0,78	7	3	1,79	1,5	5	0,86	2,5	3	1,18	1,5				19	0,33	9,5
408–423	34	1,89	2,26	4	2,39	0,26	7	1,20	0,46	2	0,78	0,13				18	0,32	1,2
423–425													2	1,14	1			
*383–423	19	1,06					2	0,34					3	1,71				
425–435	52	2,90	5,2	2	1,19	0,2	38	6,54	3,8	6	2,36	0,6				13	0,23	1,3
435–450																		
*402–450										1	0,39					1	0,01	
450–457	5	0,27	0,71				8	1,37	1,14	2	0,78	0,28				4	0,07	0,57
457–474	6	0,33	0,35				18	3,09	1,05	1	0,39	0,05				3	0,05	0,17
474–491	7	0,39	0,41				2	0,34	0,11							2	0,03	0,11
491–518	2	0,11	0,07				4	0,68	0,14	1	0,39	0,03						
*445–498										1	0,39					2	0,03	
Sec. V							1	0,17		9	3,54		1	0,57		8	0,14	
total	1791			167			581			270			175			5594		

Tabel 3 – Repartiția cronologică a descoperirilor izolate de monede de bronz romane târzii în castrele de la Hinova, Drobeta, Dierna, Sucidava și Gornea

perioada	Hinova			Drobeta												Dierna			Sucidava						Gornea		
				orașul antic			castrul			teritoriul			total						eșantion Poenaru			eșantion Duncan					
	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a			
294–313	7	1.96	0.36	7	7.95	0.36	27	6.83	1.42	2	5.7	0.11	36	6.94	1.89	17	8.21	0.89	1	0.5	0.05	(294–307:11)	1.1	0.84			
294–310	7	1.96	0.44	3	3.40	0.19	12	3.03	0.75	2	5.7	0.12	17	3.28	1.06												
310–313				4	4.54	1.33	15	3.79	5.0				19	3.66	6.33							(307–318:9)	0.9	0.81			
313–324	2	0.56	0.18	2	2.27	0.18	27	6.83	2.45	2	5.7	0.18	31	5.98	2.82	17	8.21	1.55	19	9.8	1.73						
313–318	2	0.56	0.4				12	3.03	2.4	2	5.7	0.4	14	2.70	2.8												
318–324				1	1.13	0.16	15	3.79	2.5				16	3.08	2.67							44	4.52	7.33	1	0.91	0.16
324–330	2	0.56	0.33	7	7.95	1.16	28	7.08	4.66	4	11.4	0.67	39	7.52	6.5	3	1.44	0.5	37	19.1	6.17	123	12.64	20.5			
330–336	16	4.49	2.66	14	15.9	2.33	48	12.15	8.0	7	20	1.17	69	13.32	11.5	24	11.59	4	40	20.6	6.67	196	20.14	17.81			
330–341																									5	4.58	0.45
336–341	26	7.3	5.2	4	4.54	0.8	30	7.59	6.0	2	5.7	0.4	36	6.94	7.2	13	6.28	2.6	10	5.2	2.0				1	0.91	0.16
341–348	20	5.61	2.85	12	13.6	1.71	60	15.18	8.57	3	8.6	0.43	75	14.47	10.71	22	10.62	3.14	11	5.7	1.57	44	4.52	6.28	12	11	1.71
346–350																									1	0.91	0.25
348–354	28	7.86	4.66	4	4.54	0.66	50	12.65	8.33	3	8.6	0.5	57	11.0	9.5	8	3.86	1.33	15	7.7	2.5				1	0.91	0.25
354–358							14	3.54	3.5				14	2.70	3.5	9	4.34	2.25	31	15.97	7.75	93	9.55	23.25			
355–361																									11	10.09	1.83
358–361							26	6.58	8.66				26	5.01	8.67	9	4.34	3	3	1.5	1.0						
361–364	5	1.4	1.66				4	1.01	1.33				4	0.77	1.33	1	0.48	0.33	5	2.5	1.67	12	1.23	4.0	1	0.91	0.33
364–378	126	35.4	9.0	3	3.40	0.21	59	14.93	4.21	2	5.7	0.14	64	12.35	4.57	44	21.25	3.14	17	8.8	1.21	69	7.09	4.92	16	14.67	1.14

perioada	Hinova			Drobeta												Dierna			Sucidava						Gornea			
				Oraşul antic			castrul			teritoriul			total						eşantion Poenaru			eşantion Duncan						
	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	c/a	f.a.	%	c/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.	%	m/a	f.a.						
378–395	80	22.5	4.70	2	2.27	0.11	16	4.05	0.94				18	3.47	1.02	23	11.11	1.35	4	2.1	0.24	(378–408: 368)	37.8	12.26	22	20.18	1.29	
378–383	32	8.98	6.4	1	1.13	0.2	9	2.27	1.8				10	1.93	2											2	1.83	0.4
383–388				1	1.13	0.2							1	0.19	0.2													
388–392							7	1.77	1.75				7	1.35	1.75													
392–395	2	0.56	0.66																						2	1.83	0.66	
395–408																									31	28.44	2.38	
395–401																3	1.44	0.5							3	2.75	0.5	
401–403																												
404–406																												
406–408	2	0.56	1.0																									
408–423							1	0.25	0.06				1	0.19	0.07				1	0.5	0.07	3	0.3	0.2				
423–425																												
425–435																												
435–450																												
450–457																												
457–474																												
474–491																												
491–518																						1	0.1	0.03				
total	314+42			55+33			390+5			25+10			470+48			195+12			194			973			109			

Tabel 4 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Banat

perioada	TIC	TRE	MED	AQU	ROM	RAV	TES	CON	ANT	?	total
284–305										1	1
293– 294	1										1
324–361										2	2
402–450										1	1
425–430										1	1
425–455					1						1
sec. IV– V										1	1
Total	1				1					6	8

Tabel 5 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Moldova

perioada	TIC	TRE	MED	AQU	ROM	RAV	TES	CON	ANT	IMIT	?	total
317–317											1	1
347–348		1										1
352–355				1								1
378–383		1										1
383–388								2				2
394–395											1	1
393–423						1						1
425–455						1						1
426–450						1						1
439–443											1	1
443–443								1				1
Total		2		1		3		3			3	12

Tabel 6 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Muntenia

perioada	TIC	TRE	MED	AQU	ROM	RAV	TES	CON	ANT	IMIT	?	total
293–306											1	1
301–400											1	1
350–355							1					1
363–364											1	1
364–378											1	1
394–395			1									1
394–402			1									1
430–440											1	1
439–443											1	1
450–457								1				1
491–498								1				1
total			2				1	2			6	11

Tabel 7 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Oltenia

perioada	TIC	TRE	MED	AQU	ROM	RAV	TES	CON	ANT	IMIT	?	total
284–305											1	1
294–305									1			1
367–383		1									1	2
393–423						1						1
402–450								2			1	3
474–491								1				1
total		1				1		3	1		3	9

Tabel 8 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Transilvania

perioada	TIC	TRE	MED	AQU	ROM	RAV	TES	CON	ANT	IMIT	?	total
313–315		1										1
394–395						1						1
393–423											1	1
402–450						1					2	3
408–422							1					1
425–455											2	2
430–440								1			8	9
439–443											3	3
457–474											2	2
465–466					1							1
474–491											1	1
sec. IV–V											1	1
Imitații										2		2
total		1			1	2	1	1		2	19	27

Tabel 9 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de aur descoperite în Dobrogea¹⁴⁰

perioada	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
324–361	1						1
361–363	1						1
363–364				1			1
364–367					1		1
364–375			1				1
365–366				1			1
367–375			1				1
384–388		1					1
402–450						1	1
450–457			1			1	2
457–474			1				1
sec. IV–V						1	1
total	2	1	4	2	1	3	13

¹⁴⁰ Ocheșeanu 1975a; Ocheșeanu, 1997, 3, 1, 18–20.

Tabel 10 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Banat

perioada	SIS	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
306–337							1	1
333–340							1	1
total							2	2

Tabel 11 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Moldova

perioada	SIS	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
307–307							1	1
306–337							1	1
326–327	1							1
340–348							1	1
340–350	1				1			2
340–351							1	1
351–354							1	1
351–355	1	1						2
355–361				1	1			2
367–375						1		1
imitații							1	1
total	3	1		1	2	1	6	14

Tabel 12 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Muntenia

perioada	SIS	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
324–361							1	1
331–331					2			2
335–336			1					1
340–350				1			1	2
340–351							1	1
342–342							1	1
348–361							1	1
350–351	1							1
351–354		1						1
351–355		1					1	2
355–361							1	1
361–363				1				1
367–375				1				1
total	1	2	1	3	2		7	16

Tabel 13 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Oltenia

perioada	SIS	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
324–337		1						1
324–361						1	1	2
335–336			1					1
364–375							7	7
364–378							7	7
365–366							1	1
367–375					1	1		2
total		1	1		1	2	16	21

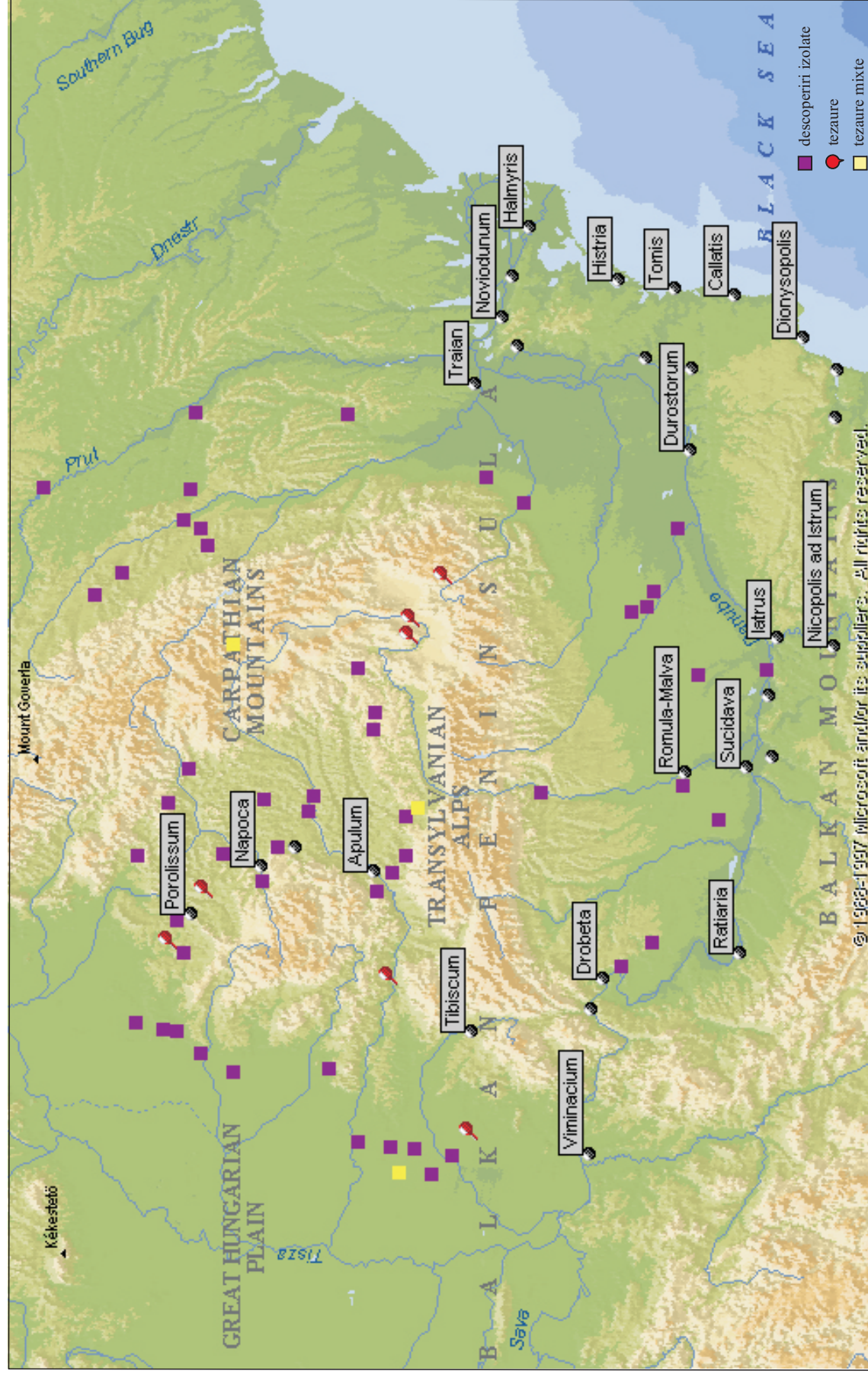
Tabel 14 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Transilvania

perioada	SIS	SIR	TES	CON	NIC	ANT	?	total
284–305							1	1
324–361		1					1	2
340–348	1							1
351–355		1			1		1	3
363–364						1		1
373						1		1
total	1	2			1	2	3	9

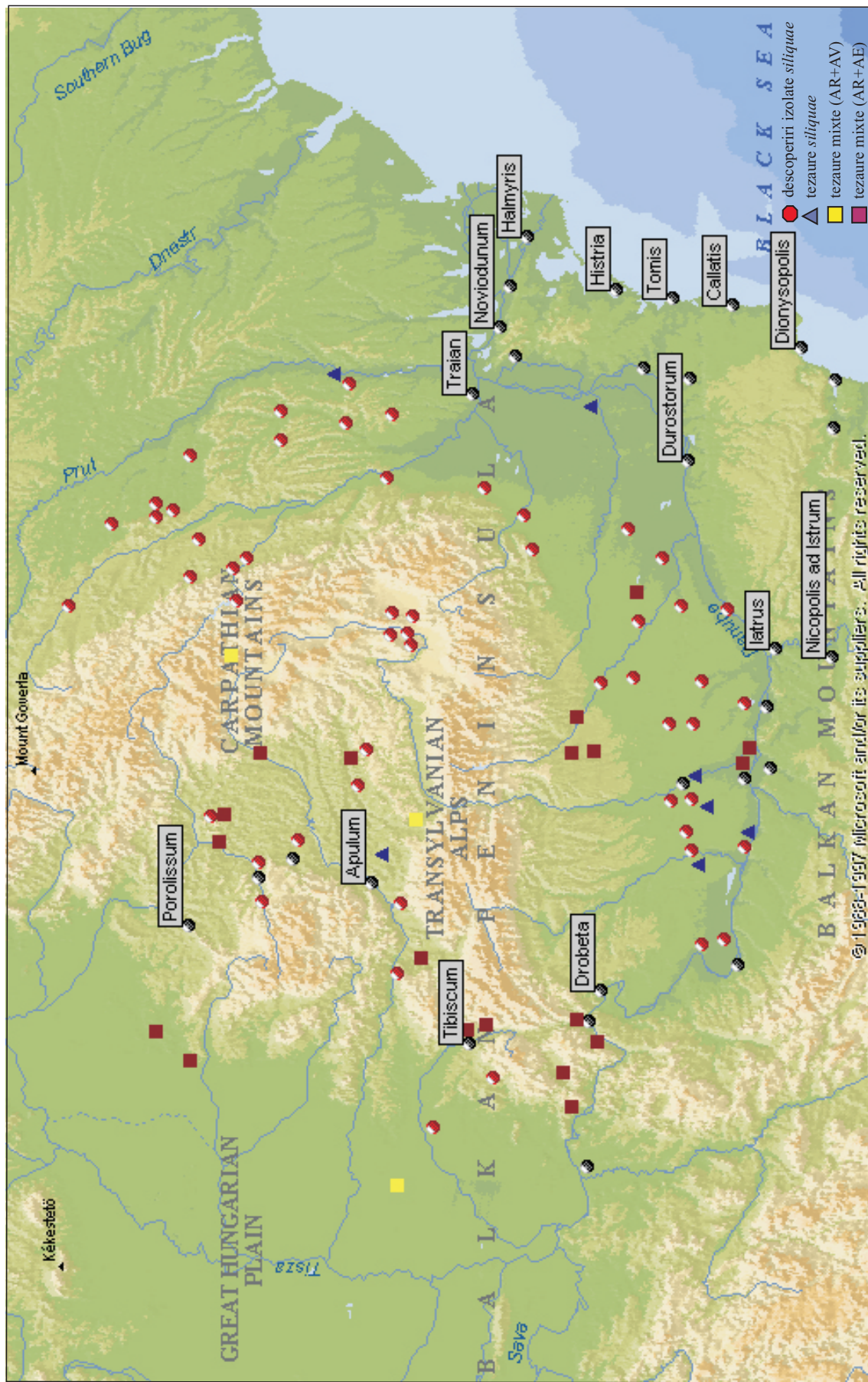
Tabel 15 – Repartiția cronologică și pe ateliere emitente a monedelor romane târzii de argint descoperite în Dobrogea¹⁴¹

perioada	ROM	SIR	CON	NIC	ANT	?	total
351–355		1	4	1			6
352–355	1						1
355–361		3				1	4
365–366			1				1
364–367			6		1		7
367–375			3		3		6
total	1	4	14	1	4	1	25

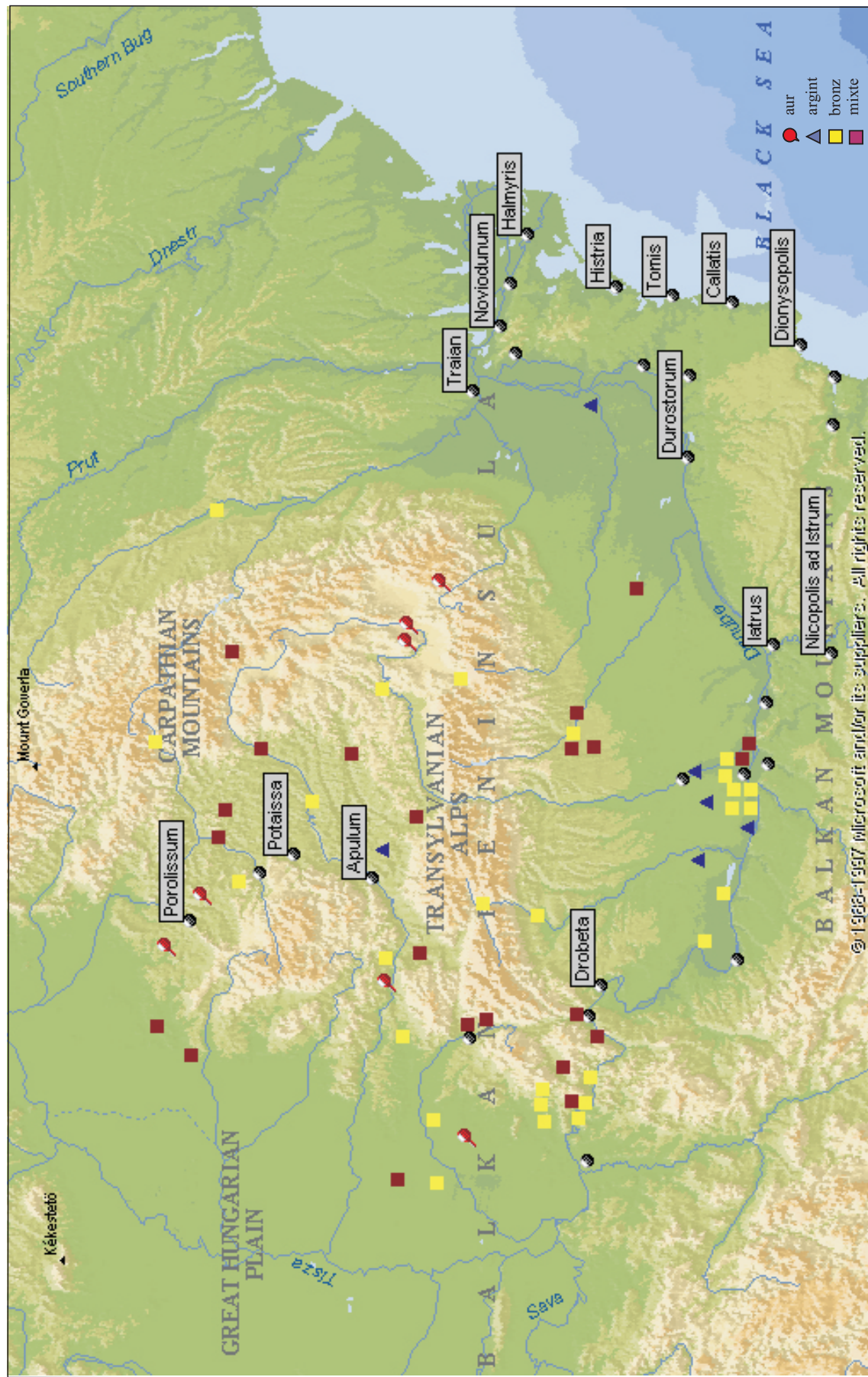
¹⁴¹ Ocheșeanu, 1997, 3, 1, 22–27.

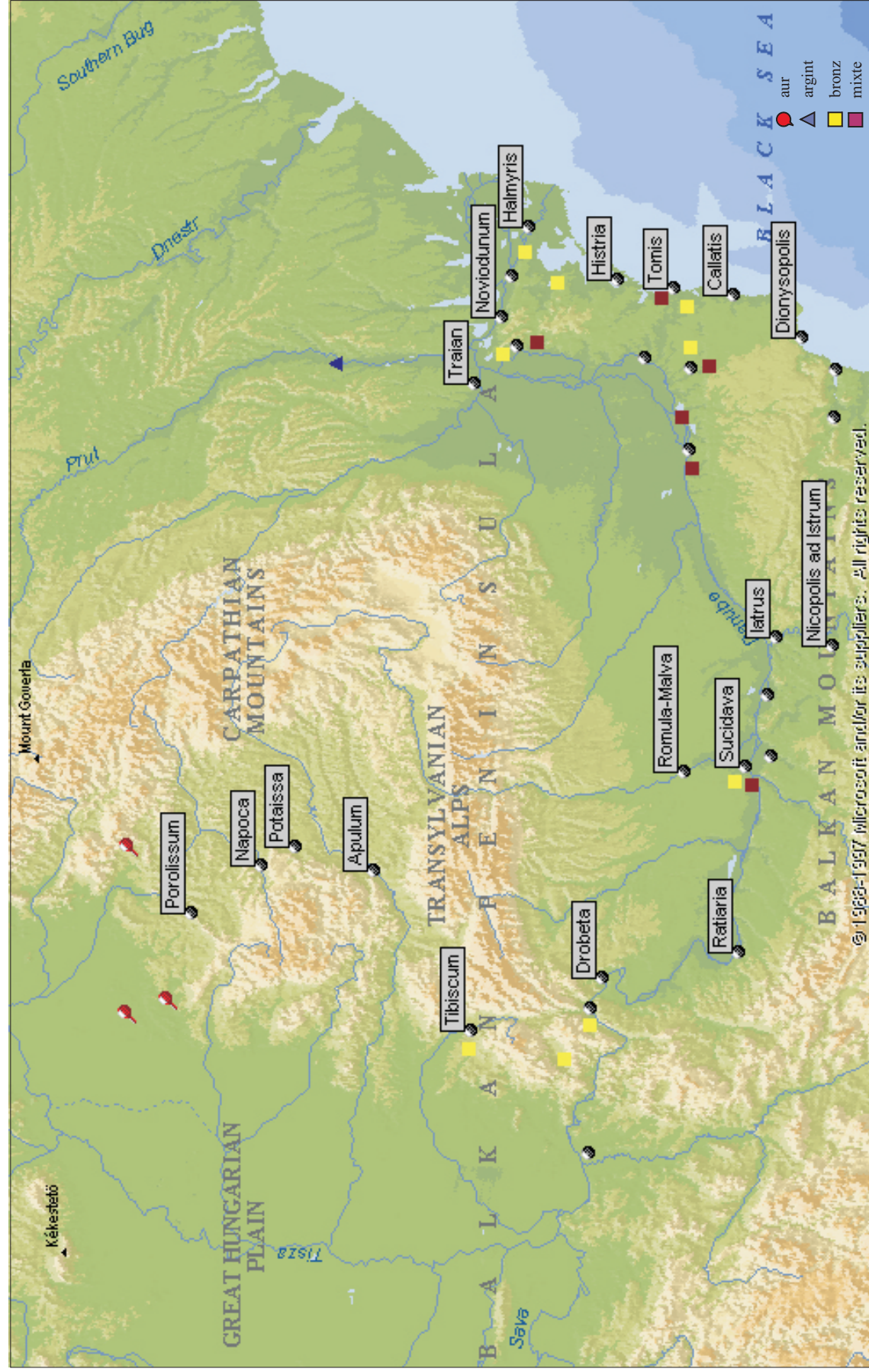
Harta 1 – Monede romane de aur emise în secolele al IV-lea și al V-lea descoperite în România

Harta 2 – Monede romane de argint emise în secolele al IV-lea și al V-lea descoperite în România

Harta 3 – Tezaure de monede din secolele al IV-lea și al V-lea descoperite în România

Harta 4 – Imitații după monede romane din secolele al IV-lea și al V-lea descoperite în România